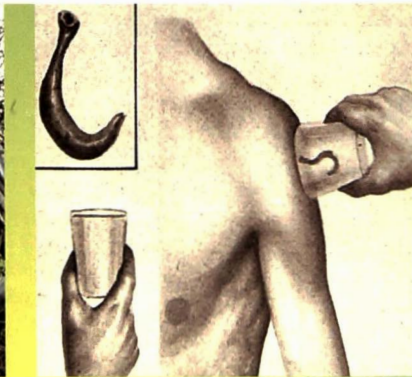

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR

IN VLAANDEREN

Colofon

Van Mensen en Dingen

Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen

Voorheen: **Oost-Vlaamse Zanten** (sedert 1926) en **'t Beertje / Mengelmaren** (sedert 1937).

Uitgegeven door:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (KBOV) en Volkskunde West-Vlaanderen v.z.w. (VWV), i.s.m. het Huis van Alijn (Gent), het Museum voor Volkskunde (Brugge), het Volkskundemuseum (Antwerpen) en het Museum voor de Oudere Technieken (Grimbergen).

Met de steun van de provincie Oost-Vlaanderen.

Websites en e-mailadressen:

<http://users.pandora.be/kbov> - kbov@telenet.be

<http://www.volkskunde-west-vlaanderen.be> - danny@volkskunde-west-vlaanderen.be

<http://www.huisvanalijn.be> - huis.alijn@gent.be

<http://www.brugge.be/musea> - volkskundemuseum@brugge.be

<http://museum.antwerpen.be/volkskundemuseum> - volkskunde.museum@stad.antwerpen.be

<http://www.mot.be> - info@mot.be

<http://www.vcv.be> - info@vcv.be

<http://www.volkskunde-vlaanderen.be> - info@volkskunde-vlaanderen.be

<http://www.volkskunde-limburg.be>

Redactieadres: Van Mensen en Dingen, Kraanlei 65, 9000 Gent.

Hoofredacteur:

Jacques Van Keymeulen (tel. 09-231 13 64; jacques.vankeymeulen@ugent.be)

Redactiesecretarissen:

Adrien Brysse, Clarissenstraat 14, 9000 Gent (09-329 71 45; adrien.brysse@telenet.be)

Kristien Bogaert (tel. 09-251 08 92; kristien.bogaert@skynet.be)

Veronique De Tier (tel. 09-383 53 98;

veronique.detier@ugent.be)

Arnold Eloy (tel.: 09-220 55 85; arnold.elay@skynet.be)

Tekstredacteur: Frans Van Lancker (tel. 09-226 27 45; fra.vanlancker@skynet.be)

Redactie: Mark Adriaen, Bea Baillieul, Rob Belemans, Kristien Bogaert, Adrien Brysse, Luc Daels, Johan Dambuyne, Johan David, Hendrik Defoort, Emiel Decock, Bert De Munck, Bart De Nil, Veronique De Tier, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Sibylla Goegebuer, Guy Hoebeke, Harlinda Lox, Antoon Naert, Peter Scholliers, Werner van Hoof, Jacques Van Keymeulen, Danny Vanlooocke, Harry Van Royen, Els Veraverbeke, Christophe Verbruggen, Rinus Willemsen.

Redactieraad: prof. dr. Jan Art, prof. dr. Elze Bruyninx, lic. Marcel Daem, prof. dr. Chris De Backer, prof. dr. Marcel De Cleene, prof. dr. Magda Devos, prof. dr. Luc François, lic. Walter

Giraldo, prof. dr. Rik Pinxten, prof. dr. Gerard Rooijackers, prof. dr. Hugo Soly, prof. dr. Jan Tolleneer, em. prof. dr. Romain Van Eenoo.

Concept lay-out: Nina Hoste

Vormgeving, opmaak en druk: Geers Offset nv - Gent, Oostakker

Abonnementen-informatie:

KBOV: Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drogen) tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@telenet.be

Volkskunde West-Vlaanderen: Danny Vanlooocke,

Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek, tel. 050-36 16 09 - e-mail: danny@volkskunde-west-vlaanderen.be

Abonnementsgeld: 20 euro

Steunabonnement (met vermelding in het tijdschrift): vanaf 30 euro

Te storten op rekeningnummer 703-0327514-23 van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. of op rekeningnummer 470-0267131-17 van Volkskunde West-Vlaanderen v.z.w. met als mededeling: ABONNEMENT of STEUNABONNEMENT.

Nederlandse abonnees storten op rekeningnummer 3924.87.128, Rabobank Terneuzen, t.n.v. "Van Mensen en Dingen" met als mededeling: ABONNEMENT. Andere buitenlandse abonnees betalen op rek. nr. 703-0327514-23 met vermelding IBAN BE92703032751423 en BIC AXABBE22.

Abonnees krijgen ten minste 4 nummers per jaar.

Losse verkoop: 6 Euro per nummer

Copyright:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw; Volkskunde West-Vlaanderen vzw

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur.

Artikels kunnen opgestuurd worden naar het redactieadres en worden voorgelegd aan een leescomité. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toegestuurd.

ISSN-nummer: 1379-9460

Foto's op de kaft:

Thuiswerk in 1949 door Hector Scherpereel, werknemer in de pottenbakkerij Dupont te Poperinge (collectie M. Adriaen) Mevr. Trees Van Quickelberghe, moderne pottenbakster (collectie K. Bogaert)

Het aanbrengen van een bloedzuiger op de schouder, gravure in "Tout le corps humain", Hachette, 1929

Overdragen van ziekten op vossenboom rond de kapel "Ons Heeres Boompje" te Poperinge (collectie M. De Cleene).

Jaargang IV-2006

Provincie
Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

Woord vooraf

Beste lezer,

Ons tijdschrift heeft als titel *Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*. De woorden "Van Mensen en Dingen" zijn na enige discussie toegevoegd om de titel wat minder saai te maken. Beide delen van de titel refereren aan *Oost-Vlaamse Zanten (OVZ)* zaliger, het tijdschrift dat dit jaar 80 jaar geworden zou zijn, indien *Van Mensen en Dingen* er niet was gekomen: *Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen* was de ondertitel van OVZ; "Mensen en Dingen" was er een rubriek.

Met een dergelijke titel heeft ons tijdschrift de plicht om inderdaad bijdragen te leveren voor alle provincies. We zijn dan ook blij met de twee hoofdartikelen in dit nummer die allebei met Limburg te maken hebben. Eén artikel gaat zelfs over de Limburgse identiteit; het andere gaat weliswaar over een klompenrookkot in Vrasene – en Vrasene ligt in Oost-Vlaanderen, maar de auteur ervan is wetenschappelijk medewerker van het domein van Bokrijk. Op die manier zijn nu ook alle grote volkskundige musea bij *Van Mensen en Dingen* betrokken geraakt – en dat is een goede zaak.

Prof. dr. Jacques Van Keymeulen
hoofdredacteur

P B 1 0 2 8 8 1 9

Inhoud

Woord vooraf; JACQUES VAN KEYMEULEN	117
Een klompenrookkot uit Vrasene (laatste kwart van de negentiende eeuw); ROBERT NOUWEN & LUC FRENKEN	121
De Limburg-identiteit in de actualiteit. Op zoek naar de homo Limburgensis; JOS VAN THIENEN	133
VINGER AAN DE POLS	
<i>Voor u geknipt</i>	
Ooit een beroep van aanzien, nu nog maar zelden te zien; DANNY VANLOCKE	141
<i>Museum in de kijker</i>	
Geschiedenis van het museum Sint-Janshospitaal Damme; MIEKE DE JONGHE	145
<i>Voor u gekozen</i>	
Couleur locale in het Museum voor Volkskunde Brugge. Jantje en Mietje van Pardoën, robuust en van beton; SIBYLLA GOEGBUER	150
Het Kreglinger poppenhuis uit de collectie van het Antwerpse volkskundemuseum; BERT SACRÉ	154
SIGNALEMENTEN EN BOEKBESPREKINGEN	
Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten (PLAND); MARCEL DE CLEENE	161
Karaktereigenschappen; TINEKE DE PAUW	160
Willibrord en Bonifatius. Waren ze ooit in Nederland?; WERNER VAN HOOFF	165
MOZAÏEK	
Hundelgem, de Hundelgemse Steenweg en de Hundelgembrug; PROF. DR. M. DEBACKERE	167
OPROEPEN	
Archiefbank Vlaanderen: een digitale gouden gids van private archieven	181

AGENDA

Het Huis van Alijn (Gent)	182
Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge)	183
Bond van West-Vlaamse Volkskundigen	186
Museum aan de Stroom Volkskundemuseum (Antwerpen)	188
Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen	190

SUMMARIES

191

Een klompenrookkot uit Vrasene (laatste kwart van de negentiende eeuw)

Robert Nouwen & Luc Frenken

Inleiding

Het Provinciaal Openluchtmuseum van Bokrijk in Genk verwierf begin 2005 een nieuw museumgebouw. Het ging om een zogenaamd “klompenrookkot”, vermoedelijk uit het laatste kwart van de 19de eeuw. Het gebouw stond oorspronkelijk in de Sportlaan 62 te Vrasene (gemeente Beveren, Oost-Vlaanderen). ⁽¹⁾ De kadastragegevens zijn Koeffering B0520H. Vroeger heette deze plaats Moortelakker. Op het ogenblik van de verwerving was de oorspronkelijke bebouwing in de omgeving praktisch verdwenen. Het rookkot lag quasi ingesloten aan de achterkant van een woonwijk, grotendeels omgeven door tuintjes. Een sociale huisvestingsmaatschappij was bezig met het verwerven van gronden in de omgeving en het gevaar was reëel dat het gebouw-tje, dat geen bescherming als monument genoot noch gelegen was in een beschermd dorpsgezicht of landschap, ⁽²⁾ in de nabije toekomst zou worden gesloopt. Het rookkot was in een vrij bouwvallige toestand. Het werd door Maria Pauwels uit Temse, dochter van de laatste klompenmaker, aan Bokrijk geschonken via bemiddeling door Hugo Cuppens, de bewoner van een van de aangrenzende woningen, die het

Afb. 1: Het klompenrookkot op zijn oorspronkelijke locatie (foto Openluchtmuseum, oktober 2004)

1) Over Vrasene, zie H. COOLS & J. VERSTRAETEN (red.), 1986.

2) Mededeling per e-mail vanwege Monumenten en Landschappen, ODM Oost-Vlaanderen d.d. 10 november 2004.

rookkot volgens afspraak met mevrouw Pauwels onderhield. Op maandag 31 januari 2005 werd het rookkot onder ruime belangstelling van buurtbewoners, pers en zelfs een klasje van de lokale basisschool afgebroken en naar het Openluchtmuseum Bokrijk overgebracht. Tijdens de afbraak werd het gebouwtje in detail opgemeten.

Deze schenking aan het Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk is vanuit maatschappelijk en wetenschappelijk standpunt erg belangrijk. Het gebruik en de verspreiding van klompenrookkoten in Vlaanderen werd tot op heden nog niet wetenschappelijk bestudeerd. De determinatie van ambachtelijke bedrijfsgebouwen en de reconstructie van hun historische context wordt trouwens van langsom meer problematisch. De klompenmakerij als beroep is tenslotte de facto verdwenen.⁽³⁾ Samen met deze vakmannen, verdwijnen ook het gereedschap en de bedrijfsgebouwen die in onze sterk evoluerende maatschappij geen enkele functie meer hebben. De heropbouw van het rookkot in het Openluchtmuseum Bokrijk helpt mee dit verdwijnende ambacht van de vergetelheid te redden.

Beschrijving en gebruik

Het gebouw uit Vrasene is 150 cm breed op 159 cm diep, aan de buitenzijde gemeten. De binnenzijde is 117 cm op 116 cm. De hoogte tot aan de nok van het dak bedraagt 380 cm, de hoogte tot de onderkant van de muurplaat 235 cm. Het rookkot bezat een nagenoeg vierkant grondplan en versmalde naar boven toe in een schouw. Het gebouw was uitgevoerd in lichtrode handgevormde Boomse bakstenen, die dubbel gemetseld waren. Zij maten ca. 170 x 85 x 40 mm. Het bouwwerk stond op een fundament waarin rode bakstenen waren verwerkt. Ook de bodem bestond uit rode bakstenen, die deels op de vlakke zijde, deels op hun kant waren gelegd. De vloer en de binnenste laag bakstenen van het rookkot waren kapot gestookt.⁽⁴⁾ Hierover was een vooruitspringend zadeldak geplaatst. Dit was, net als de bakovens, gedekt met 6 rijen oude Vlaamse pannen. Een aantal pannen ontbraken. De timmer bestond uit dennenhout. Twee boven elkaar geplaatste ijzeren deuren, die in slechte staat verkeerden, sloten de stookruimte en de rookruimte af. Horizontaal binnen in het gebouwtje was tussen de twee deuren een rooster geplaatst. Dit rooster werd in de muur ingemetseld. Aan het rookkot werden reeds in het verleden herstellingen uitgevoerd. De boog boven het vuur werd in de loop van de jaren vervangen. De gebruikte bakstenen waren immers jonger dan de andere; hetzelfde geldt voor het hout van de dakconstructie. Mogelijk waren ook de deuren latere aanpassingen aan de reeds bestaande constructie. De deurklinken bleken immers aan de binnenkant te zitten!⁽⁵⁾ Tegen de linkerkant van het rookkot bevond zich een constructie in rudimentair gekapt hout, waarvan het aflopende dak was

(3) J. WEYNS, 1984, 225 e.v.; P. HESTERS, 1986, 7; L. DEVLIEGER, 1992, 86. Over de geschiedenis van de klompen en de klompenmakers, zie onder meer P. THUYLSBAERT, 1913, 299-311; F.J.M. VAN PUIJENBROEK, 1969; F.J.M. VAN PUIJENBROEK, 1971, 676-684; C.V. TREFOIS, 1976, 129-136; H. NOORLANDER, 1978.

(4) Deze bakstenen werden bij de heropbouw in het Openluchtmuseum Bokrijk vervangen.

(5) Omwille van de slechte staat van de deuren zijn deze eveneens vervangen; de originele deurgrendels zijn behouden.

Afb. 3: Schouw en dakconstructie aan de achterzijde (foto Hugo Cuppens, september 2004)

gedekt met oude Boomse pannen. Deze constructie, 3,70 m lang, 2,30 m diep en minder dan 2 m hoog, werd op het ogenblik van de ontmanteling als kippenhok gebruikt. Waarschijnlijk was zij niet zo oud, maar werd zij relatief recent vertimmerd. Mogelijk verwijst zij naar een voormalige opslagruimte voor de klompen.

Klompen werden uit hout gesneden. Na het modelleren en het uithollen werden ze gedroogd. Dit gebeurde op verschillende manieren. In ieder geval was het belangrijk dat het drogen geleidelijk gebeurde. Wanneer hout immers te snel droogt, werkt het en treden er barsten op. Zoals in Zuidwest-Brabant liet men in het Waasland de klompen vaak op een natuurlijke wijze drogen door ze gedurende een bepaalde tijd in droogrekken onder een afdak te plaatsen. ⁽⁶⁾ De wind had vrij spel, waardoor het hout geleidelijk droogde. Dit was misschien ook hier het geval. De klompen werden ook op zolder in droogrekken geplaatst. ⁽⁷⁾ Dit was bvb. in het Antwerpse het geval, onder meer bij klompenmaker Julius Wouters uit Heist-op-den-Berg die tussen 1915 en 1960 actief was. ⁽⁸⁾ Om het drogen te bespoedigen plaatste men de klompen wel eens naast de kachel in de keuken. Ten slotte maakten de klompenmakers eertijds ook gebruik van klompenmakerovens: ⁽⁹⁾ droogovens waarin klompen werden opgestapeld en met warme lucht werden gedroogd. De berichten hierover, vaak uitgeschreven als herinneringen uit de goede oude tijd, ⁽¹⁰⁾ zijn echter vrij verwarrend. Hierdoor werd het gebouwtje uit Vrasene aanvankelijk beschouwd als een klompenmakeroven bestemd voor het drogen van klompen. De mogelijke aanwezigheid van een afdak waaronder de klompen konden worden gedroogd, noodzaakt een voorzichtige andere interpretatie.

(6) Vgl. J. VAN BAKEL, 1958, 62; R. BORREMANS, 1968, 308 & 314-315; H. NOORLANDER, 1978, 42; P. HESTERS, 1986, 185.

(7) Bij R. BORREMANS, 1968, 315 is sprake van zes maanden.

(8) Het Openluchtmuseum Bokrijk wist in mei 2004 het complete klompenmakeratelier van Julius Wouters te verwerven. Het werd inmiddels aangewend om het klompenmakeratelier van de herberg 'In den Dolphin' uit St.-Rijkers in te richten.

(9) Vgl. P. HESTERS, 1986, 185. Interview Sam Mondelaers dd. 2005-08-05

(10) Vgl. <http://www.geheugenvangieten.nl/klompengerts.htm>

Afb. 4: Roosters tijdens de afbraak
(foto Openluchtmuseum, januari
2005)

Na het drogen werden de klompen eventueel nog geverfd of gerookt. In de literatuur vindt men over het algemeen dat klompenmakers de klompen mooi bruin kleurden door ze een tijdlang aan houtrook bloot te stellen. ⁽¹⁾ Dit gebeurde onder meer in de streek van Beaumont en Crupet en klaarblijkelijk ook in het Waasland. J. Van Bakel spreekt van brandnetels die een geschikte 'olierook' afgeven. Hiertoe gebruikten de klompenmakers een rookinrichting. Er is sprake van rookputten, van rookbakken, van ruw getimmerde bouwseltjes of van opgestapelde zoden waarin men de klompen op rekken plaatste. Het roken had een duidelijk utilitaire functie. De roet- en teerdeeltjes afkomstig van de rook, beschermden het hout tegen het vocht. Het roken diende dus niet zozeer om de klompen mooier te maken, maar vooral om ze bestendiger te maken. Dit gebeurde onder meer in een klompenrookkot. Het gebruik van een rookkot zou typisch zijn voor het Waasland. In de Kempen daarentegen werden de klompen klaarblijkelijk nooit gerookt. ⁽²⁾ Doorgaans stonden deze gebouwtjes in de nabijheid van het klompenmakeratelier.

In het bovenste gedeelte van het rookkot werden de klompen ("blokken") op de rooster gestapeld. Onder op de vloer werd een zacht vuur gestookt, meestal met de houtkrullen en het houtafval afkomstig van de klompen. Een smeulend vuur was voldoende. De schouw aan het bovineinde is zeer smal om zo weinig mogelijk trek te veroorzaken. Hierdoor verkreeg men een sterke rookontwikkeling waardoor de klompen een bruine of zwarte kleur kregen. Het rookkot van Vrasene is haast identiek aan dit van de gebroeders Luycx te St.-Gillis-

1) J. VAN BAKEL, 1958, 68-69; R. ORREMANS, 1968, 314, ook n. 41; NOORLANDER, 1978, 57; P. ESTERS, 1986, 195.

2) Interview Sam Mondelaers dd. 2005-08-05

Afb. 5: Het rookkot van de gebroeders Luycx te St.-Gillis-Waas (naar P. Hesters)

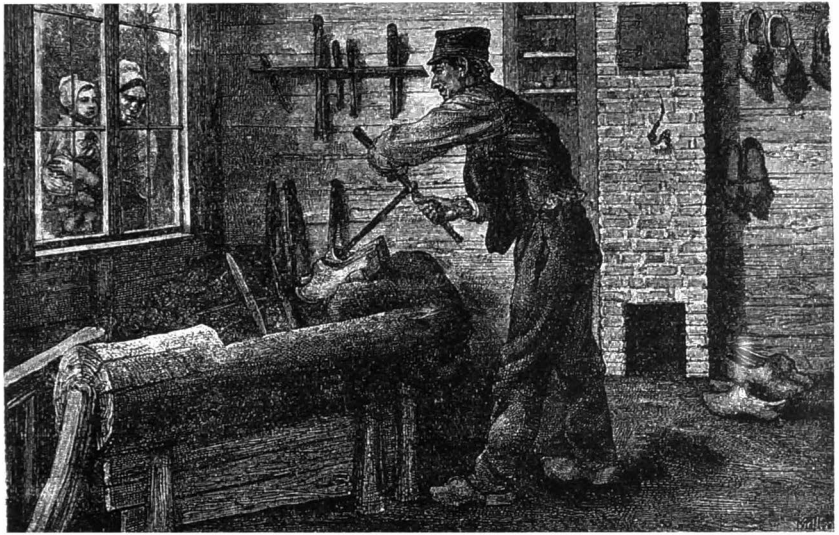
Waas.⁽¹³⁾ Ook hier hebben wij te maken met een gemetseld bouwseltje van twee verdiepingen met een zadeldak van pannen. Het dak sprong evenwel niet vooruit. De onderste deur was in metaal, de bovenste deur in hout. Het rookkot bleef nog tot circa 1950 in gebruik.

Het klompenrookkot in zijn historische context

De klompenmakeroven was eigendom van de klompenmakerfamilie Pauwels. De overgrootvader, de grootvader en de vader van Maria

(13) P. HESTERS, 1986, 194.

Afb. 6: Het klompenmakersatelier volgens Diderot et d'Alembert: klaarblijkelijk was ook hier het roken van klompen voorzien.

Pauwels, de schenkster, waren eertijds klompenmakers in Vrasene. De grootvader Victor Pauwels (1865-1953) kocht in 1889 het perceel Moortelakker. Er stonden op dat ogenblik drie kleine woningen, die hij omstreeks 1890 tot een tweewoonst omvormde. De klompenmakeroven zou er toen reeds gestaan hebben. Zoon Maurice Pauwels (1907-1988?) kreeg in 1947 de Moortelakker als gift van zijn vader, die toen echter in de Cauterstraat in Vrasene woonde en de beide woningen op de Moortelakker klaarblijkelijk verhuurde. In de desbetreffende notarisakte wordt immers vermeld dat op het ogenblik van de gift één woonst bewoond werd door Jozef Van Puymbroek en de andere onbewoond was. Maurice Pauwels, vader van Maria, ⁽¹⁴⁾ oefende de stiel van klompenmaker uit tot het einde van de jaren 50. De klompenmakeroven werd tot dan gebruikt. Voor de Tweede Wereldoorlog werkte Maurice Pauwels voor de lokale markt. De opkomst van de machinale blokmakerijen, sedert het einde van de 19de eeuw een feit, betekende voor de ambachtelijke klompenmakers, en ook voor Maurice Pauwels, een erg zware concurrentie. Vooral met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog daalde bij hem de vraag en zag hij zich genoodzaakt een groter afzetgebied te zoeken. Zo bracht hij onder meer de afgewerkte klompen per fiets naar Ath, waar hij aan een winkel leverde. Aan huis was er op dat ogenblik nog nauwelijks handel tenzij wat individuele bestellingen. ⁽¹⁵⁾ Tot 1988 maakte hij enkel nog klompen voor eigen gebruik.

Het klompenmakerbedrijf was voor Vrasene een belangrijke economische activiteit. ⁽¹⁶⁾ Deze deelgemeente van Beveren in de provincie Oost-Vlaanderen was van de late 18de eeuw tot aan het midden van de 20ste eeuw een centrum van klompenmakerij. Tijdens de jaren 80

(14) *Studie van den Notaris BOHYN te Kemseke-Waes. Akt van den 1 april 1947.*

(15) Interview Maria Pauwels d.d. 05 januari 2005.

(16) P. THUYSBAERT, 1913, 300-302; H. PIQUEUR, 1986, 190.

Afb. 7: Momentopname tijdens de afbraak (foto Openluchtmuseum, 31 januari 2005)

van de 20ste eeuw waren er nog wat restanten van dit huisambacht in het dorp aanwezig. In de Daelstraat stonden woningen waar vroeger een klompenmaker zijn ambacht uitoefende. In de Haagstraat, de Kerkstraat en de Kouterstraat was er sprake van een droogzolder, een rookoven en een blokstal. Het klompenmakerambacht ontwikkelde er zich sedert 1760. In Vrasene zelf telde men in 1867 130 werklieden, in 1896 zelfs 236 verspreid over 57 blokmakerijen. ⁽¹⁷⁾ Het dorp behoorde daarmee tot de koplopers van deze bedrijvigheid. In een ruimere context was het Waasland omstreeks 1820 een vooraanstaande regio op het vlak van de blokmakerij. St.-Niklaas, Beveren, Kruibeke en Haasdonk waren belangrijke productiecentra. In 1824 telde het Waasland 169 klompenmakerbedrijven. In 1896 was dit aantal gegroeid tot 880. Circa 2900 werklieden verdienden er toen hun dagelijks brood. ⁽¹⁸⁾ Misschien waren het er zelfs meer. Maar de patroons gaven vermoedelijk enkel de vaste arbeiders op om op die wijze hun patentbelasting te drukken. ⁽¹⁹⁾

De klompenindustrie kende tijdens de 19de eeuw een grote uitbreiding die zeker tot na de Eerste Wereldoorlog duurde. Tot 1850 was de klompenmakerij oorspronkelijk een familiale bedrijvigheid. Het verminderen van de houtvoorraden in de onmiddellijke omgeving van de dorpen en de grotere investeringskosten leidden tot een crisis in de klompenmakerij en het verdwijnen van het strikt familiale karakter. De klompenmakerijen evolueerden naar bedrijfsjes met arbeiders in loondienst. Wereldoorlog I was erg belangrijk voor de klompenindustrie. Tijdens die jaren moesten de klompenbedrijfsjes massaal produ-

(17) P. THUYSBAERT, 1913, 300.

(18) P. THUYSBAERT, 1913, 299 e.v.; P. HESTERS, 1986, 33-34.

(19) P. THUYSBAERT, 1913, 301.

ceren voor zowel de bezetter als de inlandse markt. Oost-Vlaanderen en Henegouwen waren de belangrijkste producenten. Hier was de klompenindustrie een echt economische sector. In Oost-Vlaanderen waren er zowat 2150 bedrijven actief, goed voor circa 4750 arbeidsplaatsen. Hier waren dan ook de grote blokmakerijen gevestigd. Vooral de klompenmakerijen uit het Land van Waas deden de Nederlandse bedrijven tijdens het eerste kwart van de 20ste eeuw stevige concurrentie aan. In 1925 vertegenwoordigde de nationale klompenomzet een waarde van 110.000.000 fr. waarvan het Land van Waas 60.000.000 fr. voor zijn rekening nam. In Antwerpen en Limburg echter was de klompenproductie minder belangrijk. ⁽²⁰⁾ Limburg telde tijdens de Eerste Wereldoorlog slechts 180 klompenmakerateliers met circa 230 arbeidskrachten.

Het klompenmakerambacht ontwikkelde zich dus tot een echte huisindustrie. In het Waasland produceerde zij echter niet alleen voor de lokale behoeften. Er bestond een belangrijke export naar Duitsland en Nederland. ⁽²¹⁾ Tussen de twee wereldoorlogen, in het bijzonder tijdens de jaren '20, introduceerden de grote blokmakerijen machines voor het maken van klompen. Deze mechanisatie was reeds op het einde van de 19de eeuw gestart. In België was de firma Philips uit Puurs toonaangevend op het vlak van klompenmachines. De gespecialiseerde bedrijven kregen zo nog meer vat op de markt en zij bleken voor de plaatselijke klompenmakers, die nog op een ambachtelijke wijze produceerden, een te zware concurrentie. ⁽²²⁾ Bovendien droegen de mensen steeds meer schoenen. Het ambacht van klompenmaker vergleed zo langzaam in een diepe crisis. ⁽²³⁾ De Tweede Wereldoorlog betekende vooral voor de machinale klompenmakerij nog een zekere heropleving. Na de oorlog verdwenen de laatste werkplaatsen echter definitief.

Gedurende eeuwen bleven klompen het schoeisel van het gewone volk. Een klompenmaker werkte anderhalf tot twee uur aan een paar klompen. Een goede klompenmaker produceerde zo dagelijks gemiddeld zes paar. Dankzij het notitieboekje van Henricus Vierendeels uit Borch-Lombeek weten wij dat in 1851 een paar vrouwenklompen 1 fr. kostte. Een paar mannenschoenen kostte op dat ogenblik 6 fr., een paar vrouwenschoenen 3,5 fr. 1 fr. was ook de prijs voor een paar klompen tijdens de Eerste Wereldoorlog. ⁽²⁴⁾ Voor de Tweede Wereldoorlog kostte een paar klompen ca. 5 fr. terwijl het weekloon van een arbeider in de klompensector op dat ogenblik zowat 15 fr. bedroeg. ⁽²⁵⁾ Klompenmakers hadden het zodoende doorgaans niet breed. Gemiddeld moesten zij als kleine zelfstandigen zestig à zeventig uren per week werken om het hoofd boven water te houden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat klompenmakers vaak nog een tweede beroep uitoefenden. Jacobus ("Koop", "Keupke") Geunis combineerde

(20) Voor de cijfers verwijzen wij naar P. THUYSBAERT, 1913, 299 e.v.; P. HESTERS, 1986, 34. M.b.t. het Waasland, zie ook M.S.R. JANSSENS, 1952, 216 e.v. Voor de geschiedenis van de klompenmakerij in Nederland zijn J. VAN BAKEL, 1958 en F.J.M. VAN PUIJENBROEK, 1969 fundamenteel.

(21) P. THUYSBAERT, 1913, 305-306.

(22) J. WEYNS, 1984, 230; F.J.M. VAN PUIJENBROEK, 1969, 221 e.v.; P. HESTERS, 1986, 205 e.v..

(23) F.J.M. VAN PUIJENBROEK, 1971, 684; L. DEVLIEGER, 1992: 86.

(24) R. MERTENS, 1932, 57. Vgl. ook P. THUYSBAERT, 1913, 305-306.

(25) Interview Sam Mondelaers d.d. 2005-08-05. Vgl. G.P. BAERT, 1972, 152 & R. BORREMANS, 1968, 319. Betreffende de lonen van de klompenmakers zelf, zie P. THUYSBAERT, 1913, 308.

Afb. 8: Momentopname tijdens de wederopbouw (foto Openluchtmuseum, augustus 2005)

tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw het ambacht van klompenmaker met de job van fabrieksarbeider. ⁽²⁶⁾ Louis Verreyt was tijdens het tweede kwart van de 20ste eeuw tijdens de zomer metser en tijdens de winter klompenmaker. ⁽²⁷⁾ Niet zelden waren zij tegelijk herbergier. ⁽²⁸⁾ In Varsenare vestigde Désiré Misseeuw zich in 1875 als klompenmaker en herbergier in het café 'De Vrede' ⁽²⁹⁾. In Zuienkerke zijn vader en zoon Croes bekend, die de herberg 'Het hof van Bourgondië' aan een klompenmakerij koppelden. In 1967 werden herberg en klompenmakerij gesloten. ⁽³⁰⁾ En aan de herberg 'In den Dolphin' uit Sint-Rijckers bij Veurne, die nu in het Openluchtmuseum Bokrijk staat, was omstreeks 1900 een klein klompenmakeratelier verbonden. De herberg functioneerde verder tegelijk als wethuis voor de gemeente. ⁽³¹⁾ De site van deze herberg in het Openluchtmuseum vormde zo een uitgelezen plaats om het rookkot uit Vrasene opnieuw op te bouwen.

(26) Zie hierover <http://users.sky-net.be/bob.joosten/>

(27) A. MAES, 1987, 15.

(28) R. BORREMANS, 1968, 304; J. WEYNS, 1984, 232; F.J.M. VAN PUIJENBROEK, 1971, 681.

(29) A. MAES, 1987, 15.

(30) A. MAES, 1987, 14; R. BOTERBERGHE, 1992, 100.

(31) J. WEYNS, 1967², 96-98; M. LAENEN, 1992, 129.

BIBLIOGRAFIE

- BAERT G.P., 1972: *Ons Heem*, 26, 151-153
- BOONE, G., 2005: *Klommen in Vlaanderen*, in: *Ons Heem*, 58-2, 41-49
- BORREMANS R., 1968: *Klommenmakerij in Zuidwest Brabant*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 51, 301-330.
- BOTERBERGHE R., 1992: *Zuikerkerke. Geschiedenis van een polderdorp*, Zuikerkerke.
- H. COOLS & J. VERSTRAETEN (red.), 1986, *Vrasene int lant van Waes*, Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van 850 jaar Vrasene.
- DELBAERE J., 1972: in: *Ons Heem*, 26, 153-154
- DEVLIEGER L., 1992: *Landelijk en ambachtelijk leven. Het Provinciaal Museum van het Bulskampveld te Beernem*, Brugge, 86.
- GERETS T.J., 1972: *Klommenmakers*, in: *Ons Heem*, 26, 153-154
- HESTERS P., 1986: *De klommenmakerij. Sociale en economische geschiedenis van de klommenmakerij in het noorden van Oost-Vlaanderen*, Heemkundige Kring Oud-Wachtebeke.
- JANSSENS M.S.R., 1952: *In en rond de Wase blokstal*, in: *Volkskunde*, 53, 216-227
- MAES A., 1987: *Klommenmakers en klommenhandel*, in: *Ons Heem*, 41, 12-16.
- MERTENS R., 1932: *Het notitieboek van Henricus Vierendeels. Borch-Lombeek (1779-1864)*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 15, 56-63.
- MERTENS R., 1978: *De blokmaker*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 61, 276-280.
- LAENEN M., 1992: *Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk*, Brussel.
- NOORLANDER H., 1978: *Klommen, hun makers en hun dragers* (Monografieën van het Rijksmuseum voor Volkskunde "Het Nederlands Openluchtmuseum", II) Arnhem
- NOUWEN R., 2005: *Een atelier van een klommenmaker uit Lindel-Overpelt. Ambachtelijke werktuigen uit de klommenmakerij van Jozef Vanduffel (ca. 1914 - ca. 1935)*, in: *Limburg-Het Oude Land van Loon* (in druk).
- PIQUEUR H., 1986: *Werken in Vrasene vroeger en nu*, in: H. COOLS & J. VERSTRAETEN (red.), 1986, 187-194.
- ROGGEVEEN P., 1999: *Steek de voet in hout. Klommen, orthopedisch verantwoord schoeisel*, in: *Traditie*, 5, 22-25
- P. THUYSBAERT, 1913: *Het land van Waes. Bijdrage tot de geschiedenis der landelijke bevolking in de 19de eeuw*, Kortrijk.
- TIMMER K., 1971-72: *De klomp in Europa*, in: *Ons Heem*, 25, 7-14.
- TREFOIS CL.V., 1976: *Het oude klommenmakersbedrijf en de ontwikkeling van de klomp*, in *Oostvlaamse Zanten*, 51, 129-136
- VAN BAKEL J., 1958: *De vaktaal van de Nederlandse klommenmakers* (Taalkundige bijdragen van Noord en Zuid, XI), Assen
- VAN DE WEYER R., 1992: *De transformatie van hout. Cultuur en techniek in Zuid-Nederland*, in: C. DE MOOIJ & R. VAN DE WEIJER (samenstelling), 1992: *Rijke oogst van schrale grond. Een overzicht van de Zuidnederlandse materiële volkscultuur ca. 1700-1900* (Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch), Zwolle, 111-126.
- VAN DULMEN F. (red.), 1995: *Het boek van oude gereedschappen*, Leeuwarden.
- VANOPPEN H., 1972: *De klommenmakerij te Erps-Kwerps*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, 55, 344-36

VAN PUIJENBROEK F.J.M., 1969: *Onder de voet gelopen. Het ontstaan en verdwijnen van een kleinnijverheid in Nederland na 1800, de Brabantse klompenmakerij* (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, 16), Tilburg

VAN PUIJENBROEK F.J.M., 1971: *Voetstappen in het verleden*, in: *Spiegel Historiae*, 6, 676-684.

WEYNS J., 1967², *Omstandige gids van het Openluchtmuseum te Bokrijk*, Hasselt.

WEYNS J., 1984: *Van klompen en kloefen*, in: *Haard en heem. Leesboek over heemverbonden dingen*, 225 e.v.

De Limburg-identiteit in de actualiteit

Op zoek naar de homo Limburgensis

Jos Van Thienen

In het oosten van ons land woont en gedijt de homo Limburgensis. Hij leeft in een tribale samenleving met een patriarchale - tot voor kort matriarchale - structuur. Aan het hoofd staat *Papa Limburg*, die onlangs uit de beschaafde wereld is teruggekeerd om zijn volk te leiden. Om zijn volk te redden, zeggen insiders, want de problemen zijn even talrijk als de gevaren in het bronsgroen eikenhout of op de purperen heide. Het is een aimabel volk, joviaal in de omgang, Bourgondisch en gezellig. Waarnemers noemen het een beetje kneuterig, dom en bekrompen - want gehecht aan het geloof en de waarden van hun voorouders. Zelf zijn de Limburgers erg verknocht aan wat zij in hun volkslied met dichterlijke zwier hun vaderland noemen. Het zit hen dan ook in de genen: eenmaal Limburger, altijd Limburger!

Ongeveer zo moet het beeld zijn dat je krijgt van de Limburgers wanneer je de stereotypen op een rijtje zet. Karikaturaal? Ja, maar achter de overdrijving en vertekening blijft het beeld overeind van een volk met een eigen temperament, een eigen aard, een eigen identiteit. Een ras apart, zeg maar. De manier waarop de Limburgers vaak in de

media worden afgeschilderd zou je - eveneens met een dosis overstatement - postkoloniaal kunnen noemen. Veel representaties doen althans denken aan voorstellingen die ontdekkingsreizigers in de 19de eeuw maakten van andere, in hun ogen primitieve, culturen. Illustratief is in dit verband het feit dat veel Vlamingen spreken over 'de' Limburg, net als ze dat doen over 'de' Congo. Het volgende citaat uit de novelle *Angélique* (2003) van Erik Vlaminck legt expliciet die link: 'De mensen zeggen altijd "De Limburg". Gelijk ze ook altijd "de Congo" zeggen. Ik begrijp dat'. Vooral de toevoeging *ik begrijp dat* is interessant, omdat zij een hele context oproept. Aan het woord is immers een uitgetreden non die tijdens de onafhankelijkheidstroebe- len in 1960 wel 17 keer is verkracht door negers met een geslacht zo groot als een banaan. Haar uitlating suggereert aldus dat de Limburgers even ongeciviliseerd zijn als de Congolezen. Dat ze dit niet als een compliment bedoelt, mag duidelijk zijn. Het gebruik van het bepaald lidwoord in combinatie met Limburg is wellicht gewoon een gallicisme, een vertaling van *le Limbourg*, maar dat doet niets af aan het feit dat *dé* Limburg in de mond van niet-provinciegenoten al gauw iets neerbuigends en afwijzends heeft, een bevestiging van alle bestaande stereotypen. ⁽¹⁾ Of daarbij ook gedacht wordt aan een geslacht als een banaan, is niet waarschijnlijk.

De Limburgers als anderen

Ik wil de parallel met het koloniale denken nog even doortrekken. Door de andere volkeren als afwijkend voor te stellen, bevestigden de koloniserende mogendheden de eigen cultuur in haar superioriteit, haar eigenheid en eigenwaarde. Ze zorgden er m.a.w. voor dat aan twee basisvoorwaarden voor identiteitsconstructie werd voldaan: afgrenzing en identificatie. Wil men een subjectief gevoel van identiteit creëren, dan moet er om te beginnen iets zijn waarmee men zich kan identificeren. En dat iets is wat de ander niet is. Vandaar dat identiteitsconstructie meestal gepaard gaat met een proces van *othering*, zoals dat in de Angelsaksische wereld wordt genoemd. Door de constructie van een Ander en door contacten met mensen met een verschillende culturele achtergrond, wordt het eigen identiteitsgevoel mee gevormd en bestendigd. Dit geldt niet alleen voor een groepsidentiteit, maar eveneens voor de persoonlijke of seksuele identiteit. Simone de Beauvoir omschreef het in *Le deuxième sexe* uit 1949 als volgt: 'Zodra een subject zichzelf wil bevestigen is de Ander, die hem beperkt en ontkent, noodzakelijk voor hem; alleen door die werkelijkheid die hij zelf niet is, kan hij zichzelf bereiken'. Zo beschouwd gebeurt de identiteitsconstructie van *de* Vlaming voor een gedeelte op de kap van de Limburger. Alleen behoort die Limburger niet tot een of andere afgelegen beschaving of aangrenzende cultuur, maar maakt hij deel uit van de Vlaamse cultuurgemeenschap. Hierbinnen bekleedt

(1) Lees in dit verband de aflevering van de taalrubriek in *Het Belang van Limburg* van 22 december 2004 ('Groeten uit de Limburg').

De mooiste plek van Limburg?
De autoweg naar Antwerpen!

hij dus een ambivalente positie: zowel subject als object, zowel wij als ander. Het gebeurt enerzijds dat Limburgers symbool staan voor de collectieve Vlaamse of Belgische gemeenschap. Ik denk aan ambassadeurs als wereldkampioene tennis Kim Clijsters, nationaal voetbalcoach René Vandereycken, wereldkampioen motorcross Stefan Everts en Miss België Virginie Claes. Het gebeurt evenwel ook, en het gebeurt vaak, dat Limburgers worden gemarginaliseerd binnen die gemeenschap. Hun uitsluiting wekt echter niet alleen frustraties op, maar kan zelfs productief werken. Volgens die andere Limburg-icoon, Axelle Red, is het precies een drijfveer om zich te manifesteren: 'Het klopt dat Limburgers altijd samenklitten, maar daar is een logische verklaring voor: wij hebben ons altijd wat uitgesloten gevoeld en moeten ons dubbel zo hard bewijzen om *au sérieux* te worden genomen. Limburgers zijn een gediscrimineerd ras in Vlaanderen, hé? Maar net dat motiveert. Die bevestigingsdrang is gewoon latent aanwezig in elke Limburger' (*De Morgen*, 22 november 2003). (2)

Een gediscrimineerd ras? Als er klappen worden uitgedeeld, moeten we de Limburgers gewoonlijk zoeken in de hoek waar de slagen vallen. Ze delen dit lot met mensen uit sommige andere regio's (West-Vlamingen bijvoorbeeld) of met alle overige groepen in de maatschappij die op de een of andere manier het stempel van anderszijn kunnen dragen: vrouwen, allochtonen, moslims, sociaal zwakkeren, holebi's, enz. Natuurlijk heeft Limburg zo zijn typische eigen(aardig)heden: de heide, het Maasland, de mijnen, TV-Limburg, *Het Belang van Limburg*, het voetbal, de allochtonen, de werkloosheid,

2) Hoewel het Limburg-gevoel maar een beperkt deel uitmaakt van mijn interview met Bart Steenhaut, wordt het uitvergroot in de boventitel ('Het solidariteitsgevoel van Axelle Red') en in een insert ('Limburgers zijn een gediscrimineerd ras in Vlaanderen').

de vergrijzing, het fietsroutenetwerk, de bloesems, de kriekenvlaaien, de mosselheesten, het carnaval en Voeren. Deze vrij willekeurige opsomming (waarom ontbreken bijvoorbeeld het dialect, de jenever, Cristal Alken of de gastvrijheid?), die ik geplukt heb uit *De Morgen* van 27 mei 2005, volstaat niet om van Limburg een uniek merk te maken. De meeste van deze kenmerken zijn even uitwisselbaar als chromoprentjes. Ze verschillen weinig van wat in andere provincies in het uitstalraam ligt. Het bestaan van een Limburgse volksaard, een karakter, een ziel is dan ook al lang afgedaan als een romantische mythe. (3)

Toch wordt ook vandaag nog over de Limburgers geschreven en gesproken in termen van anderszijn. Essentialistische opvattingen die het bestaan van een soort mens (*de Limburgse mens*) lijken te propageren op basis van vaste, in tijd en ruimte onveranderlijke kenmerken, zijn in het gewone denken nooit ver weg. 'Want Limburg is altijd zo anders geweest dan de andere provincies', lezen we in *De Morgen* van 27 mei 2005, in een artikel dat, volgens de boventitel, een verklaring probeert te vinden voor het onverklaarbare Limburg-gevoel. En ook: 'Maar Limburg heeft zijn Limburgers, anders van mentaliteit en met bronsgroen bloed. Bewoners van de groenste streek boven de taalgrens en de laatste plaats in Vlaanderen waar God zal sterven'. Een dag vroeger kopte *De Standaard*: 'De onweerstaanbare drang van elke Limburger'. De aanleiding voor beide krantenartikels was de aanstelling van Steve Stevaert tot *vice-koning van Limburg* (typering van Louis Tobback). De algemene teneur van de berichtgeving over Stevaerts nieuwe stunt was: wat is dat toch met die Limburgers? Plots was het Limburg-gevoel weer *talk of the town*. Het programma *Man bijt hond* wijdde er op 26 mei een reportage aan. Een commentaarstem gaf meteen de toon aan: 'Een Limburger volgt zijn eigen logica'. Om de terugkeer van Stevaert te kaderen in een soortement volksmentaliteit polsten de programmamakers de Limburgers naar wat hen bond aan hun provincie. Enkele belegen en duidelijk honkvaste gouvengoten werden voor de camera gesleurd. *The eye is the vision* - de camera bewijst wat hij wil bewijzen! Op de vraag of hij ooit in de stad was geweest, antwoordde een man met een hoog Bokrijk-gehalte: 'In Tongeren en Sint-Truiden wel, maar niet in Brussel'. Arm Limburg, nietwaar?

Nestwarmte

Het Limburg-gevoel laat zich nog het makkelijkst definiëren als een sterk provinciaal bewustzijn, een uitgesproken regionaal patriottisme, particularisme of chauvinisme. Gouverneur Louis Roppe gewaagde ooit van een streekgevoel en stambewustzijn. (4) In 1953 was dat nog het gebruikelijke jargon. Vandaag houden we het liever bij een gevoel

(3) P.J.H. Ubachs. 2000. *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*. Hilversum: Verloren, pp. 31-34.

(4) In de inleiding van het boek *Limburg*, uitgegeven onder auspiciën van het Limburgs provinciebestuur (1953).

van solidariteit, van anderszijn, van groepsidentiteit. De West-Vlamingen zouden dat gevoel ook kennen, maar Stevaert nam daar, na zijn eedaflegging op 30 mei 2005, een loopje mee: 'West-Vlaanderen heeft wel een provinciaal gevoel, maar het wordt straks toch opgeslokt door de zee. Dan ligt Limburg aan de kust' (*De Morgen*, 31 mei 2005). Een boutade, ja, maar eentje die deel uitmaakt van goed gekozen strategie. Toen het tijdschrift *Humo* hem vroeg of er in de nabije toekomst voor het provinciehuis geen grafschrift zou prijken 'Hier zit ik, dik tegen mijn goesting', pareerde hij met de opmerking dat hij daar een Limburgse vlag zou plaatsen en geen grafsteen. 'Alles wat het Limburg-gevoel versterkt, heeft mijn steun', verklaarde hij (*Humo*, 31 mei 2005). En toen *Radio 1* hem op 28 augustus 2005 peilde naar het waarom van dit Limburg-gevoel antwoordde hij al even gevat: 'Iedereen heeft een thuis nodig'. De nieuwbakken provinciegouverneur profileert zich als een propagandist van het wij-gevoel. Hij is de man die zijn gouvogenoten wil laten genieten van de nestgeur van de eigen provincie. De man die naar zijn eigen zeggen elke dag croissants met warme chocolademelk wil brengen. Die met andere woorden de idee van de goede staat omarmt, meer zelfs: belichaamt. Papa Limburg! Het is zijn bedoeling om Limburg (weer) om te vormen tot een sterk product, dat net een tikkeltje anders is. 'Limburg is net iets properder, iets groener, iets goedkoper om te wonen ook. Het is net iets verdraagzamer' (*Het Volk*, 9 augustus 2005). Om een collectieve identiteit te smeden moet je de groep onderscheiden van wie er niet toe behoort. Stevaert is zich alvast bewust van de belangrijke sociale functie die een gedeeld identiteitsbesef kan hebben. Geborgenheid en samenhang, dat is zijn antwoord op het groeiend gemis aan gemeenschapszin. In recente interviews en toespraken hanteert hij het als een placebo voor alle problemen waar zijn provincie mee af te rekenen heeft, van braindrain tot werkloosheid. Maar laat hier geen misverstand over ontstaan: Steve Stevaert is niet de architect van het Limburg-gevoel. De ervaring van groepsidentiteit is in Limburg altijd als ondertoon aanwezig geweest, wat natuurlijk niet wil zeggen dat die ervaring altijd door iedereen is gedeeld. Op de officiële website van de provincie wordt Limburg beschreven als een plaats apart, een unieke regio, die meer is dan een naam. 'Het is in de eerste plaats een gevoel', luidt het daar (www.Limburg.be). Uit de kerstenquête van *Het Belang van Limburg* in 2003 bleek dat ongeveer de helft van de ondervraagde Limburgers zich vooral Limburger voelde en daarna pas, in aflopende volgorde, Vlaming, Belg en Europeaan. Bij de jongeren (< 26 jaar) lag dat gemiddelde zelfs heel wat hoger, op ongeveer 60 % (*Het Belang van Limburg*, 29 december 2003). Naar de precieze achtergrond van dit verschijnsel is weinig onderzoek verricht. Ongetwijfeld spelen culturele, sociale, politieke, historische en andere factoren een rol. Het feit dat de geschiedenis van Limburg (voormalig graafschap Loon en prinsbisdom Luik) niet veel raakpunten heeft met die van de Nederlanden is ongetwijfeld

een belangrijk gegeven. Ook het feit dat de provincie verdeeld ligt over twee landsgrenzen en dat beide helften zich na meer dan 160 jaar nog steeds verbonden voelen. Een ander identificatiemiddel is volgens sommigen de naam, ook al berust die op een historische blunder, of het dialect. Het taalgebruik speelt bij identiteitsconstructie altijd een belangrijke rol. Maar we mogen de Limburgse dialecten niet over één kam scheren. *Het* Limburgs bestaat nu eenmaal niet en bovendien komen in sommige delen van de provincie Brabantse dialecten voor. Buiten de provincie leeft nochtans de opvatting dat alle Limburgers met een huig-r spreken, zoals onder meer Kim Clijsters en Stijn Meuris dat doen! Een misvatting (veel Limburgers gebruiken een tongpunt-r en veel niet-Limburgers brouwen een huig-r!) die hardnekkig standhoudt en tot vervelens toe wordt gerecycleerd door imitatoren. Hoste & co gaan meestal aan het *rrrrrrr-en* wanneer ze een Limburgs typetje neerzetten. ⁽⁵⁾ Dit gegeven brengt ons van de zelfperceptie en -presentatie door de Limburgers automatisch bij een ander aspect van identiteitsvorming: de perceptie door anderen.

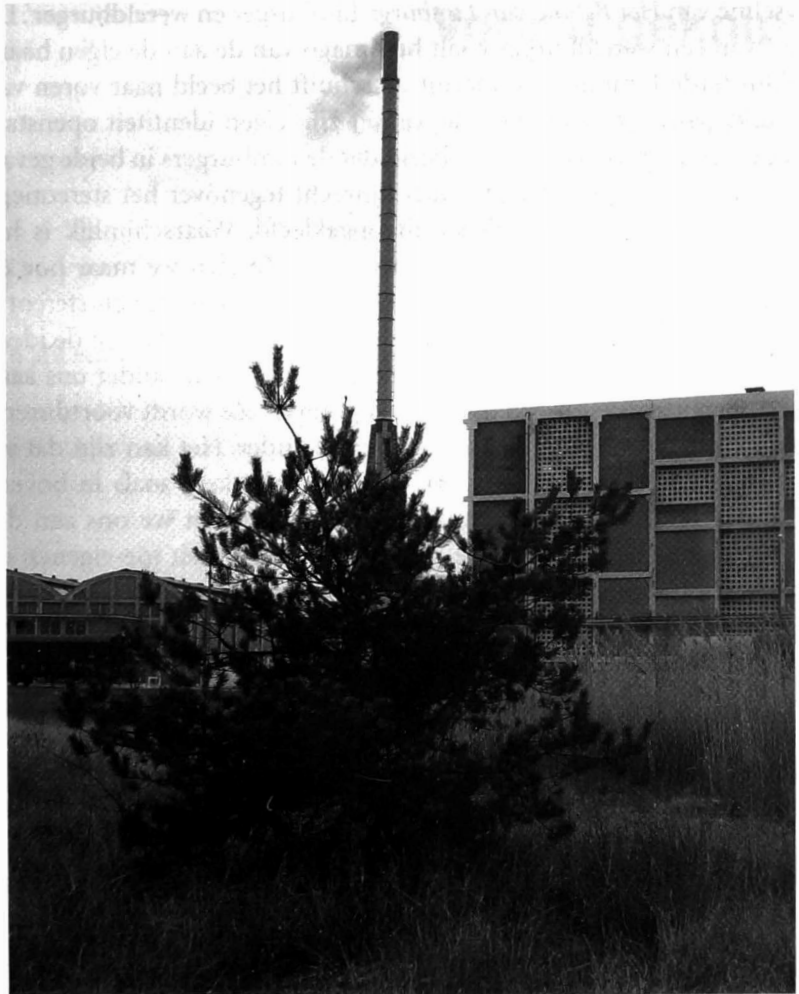
Limburg-bashing

Identiteit is inderdaad meer dan alleen een zelfconcept. Identiteit komt tot stand in de wisselwerking tussen het beeld dat de groep van zichzelf heeft en het beeld dat anderen zich van die groep hebben gevormd. Zo'n extern beeld is gewoonlijk een sterke reductie van een erg complexe werkelijkheid. Het veralgemeent en vereenvoudigt die realiteit, rukt ze uit haar breder verband en stelt ze overdreven voor. Een *anderbeeld* pint de ander dan ook vaak vast op enkele stereotiepe eigenschappen. Voor de Limburgers zijn die alom bekend - ik heb er al een aantal de revue laten passeren: achterlijk ⁽⁶⁾, boers, bekrompen, arm, traag, katholiek... In bepaalde objectieve gegevens kan je een bevestiging vinden voor bestaande stereotypen, tenminste wanneer je drogredenen niet schuwt. Denk maar aan de recente vaststelling dat veel afgestudeerden Limburg verlaten zodra ze hun diploma op zak hebben, de zogenaamde *braindrain*. Of aan de vaststelling dat de spreeknelheid in Limburg trager is dan in andere Vlaamse regio's. ⁽⁷⁾ Wat opvalt is niet alleen het feit dat de meeste stereotypen clichématig zijn, tot op de draad versleten, maar ook dat ze te pas en te onpas worden gebruikt om Limburgers te gapen te zetten. *Limburg-bashing* of afgeven op Limburgers lijkt wel een nationale sport. Wie wordt er in het programma *Sketch à gogo* (VTM, voorjaar 2004) van Peter Van den Begin en Stany Crets voorgesteld als oermens? Welk dialect spreekt een idioot of een boer in bijna elk humoristisch tv-programma op voorwaarde dat hij geen West-Vlaming is? En wie is het kneusje in de moppentrommel? *Een Antwerpenaar, pas vader geworden van een drieling, zegt tegen zijn Limburgse vriend: 'Awel, dat gebeurt nu één keer op de twee miljoen'. Waarop de Limburger antwoordt: 'Amai, dan moet gij stikkapot zijn!'*

(5) Lees hierover meer in 'De bronsgroene r van de Limburger', een aflevering van de taalrubriek in *Het Belang van Limburg* van 6 juli 2005. (6) Cf. 'Als een Limburger zegt dat je achter bent, ben je wel écht achter' (Marc Uytterhoeven in *De Laatste Show*, 27 december 2005); 'In het bronsgroen eikenhout is weinig licht' (Hugo Camps in *De Morgen*, 26 mei 2005); 'Bovendien hadden Limburgse vrienden me met de hand op het hart verzekerd dat de Markies het ware geestelijke licht deed schijnen in de intellectuele woestijn waar men de vergeten provincie wel eens voor houdt' (Marc Didden in *Standaard der Letteren*, 3 juli 2003).

(7) Jo Verhoeven e.a. 2004. 'Wie praat het snelste Nederlands. Spreeknelheid in Vlaanderen en Nederland'. In: *Onze taal*, jrg. 73, nr. 12, pp. 336-337.

Hoe bronsgroen is de Limburger?

Wie zich wil verkneukelen in de domheid (dat vooral) van de Limburgse medemens, vindt ongetwijfeld zijn gading op www.moppen.be. Opmerkelijk is dat Limburg op deze site als enige Belgische provincie een aparte categorie uitmaakt (één van 19). Moppen over Antwerpenaren en West-Vlamingen vinden we terug onder de overkoepelende categorie 'Belgen'. Dat stemt tot nadenken. Is Limburg dan toch om mee te lachen? Is het één reusachtige Limburg-mop? Volgend raadseltje suggereert alvast een antwoord. *Hoeveel moppen bestaan er over 'de' Limburg? Vijf, de rest schijnt te kloppen.*

Adynaton

De adynaton is de stijlfiguur van de overdrijving. 'De wijzen komen uit het oosten: Limburg', is hiervan een toepassing. Enkele jaren geleden sierde deze slagzin, gedrukt op t-shirts, menige zelfbewuste Limburgse borst. Het was een vorm van provocatie, want deze onelinier weerlegde het koppige cliché dat de Limburgers dom zijn en zette de zaken gewoon op hun kop. Hetzelfde kan worden gezegd van de

baseline van *Het Belang van Limburg*: 'Limburger en wereldburger'. De idee van een wereldburger haalt het imago van de aan de eigen haard gekluisterde Limburger onderuit en schuift het beeld naar voren van de zelfbewuste kosmopoliet die vanuit zijn eigen identiteit openstaat op de wereld. Het vrijmoedige beeld dat de Limburgers in beide gevallen van zichzelf presenteren, staat lijnrecht tegenover het stereotiepe beeld dat ze door anderen wordt opgekleefd. Waarschijnlijk is het bovendien een reactie op dat extern beeld. Zo zien we maar hoe de interactie tussen het ik en de ander, de gestereotypeerde en stereotyperende, een dialectiek op gang brengt. Een dialectiek tussen de identiteit die we onszelf toekennen en de identiteit die de ander ons aanmeet. Een identiteit is een dynamisch gegeven. Ze wordt voortdurend gevormd en hervormd in dialoog met de ander. Het kan zijn dat we het verwachtingspatroon van de ander doorbreken, zoals in bovenstaande voorbeelden gebeurt. Het kan ook zijn dat we ons aan dat patroon onderwerpen, dat we de verwachte identiteit toe-eigenen en er ons naar gedragen. (*) Allerhande factoren kunnen hierbij een rol spelen. Marketing is er daar één van. Bij de voorstelling in 2004 van de Capitoool-reisgids *Hasselt & Limburg* bevestigde Stevaert de opvatting dat Limburg cultureel een braakland is, om in één en dezelfde beweging een ander stereotype uit de kast te halen: 'We plagen de mensen niet met vroegmiddeleeuwse schilderijen, maar zetten onze gezelligheid in de kijker' (*De Morgen*, 8 mei 2005). Of hoe je een nadeel kan ombuigen in een voordeel. In de lijn van de gezelligheid ligt ook de spreekwoordelijke vriendelijkheid van de Limburgers. (°) In de jaren 70 werd dat imago uitgebuit door de verspreiding van blauwe stickers met een smiley en de slogan: 'Ik ben Glimburger'. Ik weet niet of de Glimburger-actie een manier was van de Limburgers om zichzelf positief in de kijker te werken, dan wel een antwoord was op bestaande externe stereotypen. Ik kan alleen maar veronderstellen dat deze en andere acties hebben bijgedragen tot een groter collectief bewustzijn van de Limburgers. En dat zulke acties tegelijkertijd de Limburgers wat meer tot anderen hebben gemaakt. Als de Limburg-identiteit vandaag nog steeds een actueel gegeven is, hebben de (of beter: sommige) Limburgers hier zelf de hand in. Deels omdat ze die identiteit als zelfbeeld presenteren. Deels omdat ze zich gedragen in overeenstemming met dat beeld en in interactie met de zienswijze van de anderen - met de voorstelling die anderen van hen hebben gevormd. Het is zoals met een schooljongetje dat gepest wordt. Samen met de pestkop houdt het de machtsverhouding tussen slachtoffer en bullebak in stand. Zal de homo Limburgensis dan altijd underdog blijven? De kans bestaat dat de aanpak van gouverneur Stevaert daar op korte termijn niets aan zal veranderen. Door het Limburg-gevoel in zijn trukendoos te stoppen, zou hij wel eens een wit konijn te voorschijn kunnen toveren. Mooi om naar te kijken, maar mak en weerloos. En vooral zo anders dan de Vlaamse reus of de Belgische blauwe.

(8) Hertog Erik. 2002. 'It's getting really Belgium. Een Anglo-Amerikaanse blik op Vlaanderen'. In: Paul Gillaerts. *Vlaamse identiteit: mythe én werkelijkheid*. Leuven: Acco, p. 43-59; Willem Frijhoff. 2004. 'Hoe talig is groepsidentiteit? Reflecties vanuit de geschiedenis'. In: *Taal & Tongval*, jrg.56, nr.17.

(9) Cf. 'Zoals overal in Limburg word je hier natuurlijk vriendelijk ontvangen' (Marc Didden in *Standaard der Letteren*, 3 juli 2003).

VINGER AAN DE POLS

Voor u geknipt

Ooit een beroep van aanzien,
nu nog maar zelden te zien.

Danny Vanlooocke

Veldwachters, kosteren, smokkelaars, douaniers en melkboeren behoren stilaan tot het nostalgisch verleden.

Laatste veldwachter van Loppem overleden

Afscheid van Achiel...

■ In het AZ Sint-Jan in Brugge overleed op zaterdag 22 mei Achiel Bonduel, de laatste veldwachter van de gemeente Loppem.

Achiel Bonduel werd geboren in Pittem op 31 augustus 1920. Hij was getrouwd met Christiana Vandenheede en vader van Marc, Luc, Annie en Kris. Achiel woonde tot aan zijn pensioen in de conciërgewoning van het gemeentehuis en daarna op het Dorp in Loppem. Voor hij in 1953 tot veldwachter van Loppem benoemd werd, was Achiel fietsenmaker bij zijn vader in Pittem. Bij de fusie van Groot-Zedelgem werd Achiel als politie-inspecteur aangesteld; in 1985 kon hij van zijn welverdiende rust genieten. Achiel Bonduel was eveneens oud-strijder en werkweigeraar 1940-1944. De uitvaartplechtigheid vond plaats in de Sint-Martinuskerk in Loppem op donderdag 27 mei. Aan de nabestaanden biedt de redactie van het Brugsch Handelsblad haar oprechte blijken van deelneming aan.

Eerst smokkelaar, later douanier

■ **POPERINGE** Smokkelen of „blauwen” in de streektaal heeft decennia lang het leven van vele Westhoekers beheerst. Gewezen douane-ontvanger Rik Sohier (80) uit de Werf 134 in Poperinge is een expert in deze materie. Figuurlijk stond hij immers aan beide kanten van de „grens”. In zijn jonge jaren smokkelde hij zelf. Later werd hij douanier. Of hoe de stroper boswachter werd.

50 jaar later

Het Volk neemt je mee op stap in de tijd. Vijftig jaar geleden was de auto nog geen koning en was tv voor rijke mensen. Maar het leven in onze dorpen was mooi.

Jarenlang verzamelde Sohier getuigenissen van de meest beruchte blauwers. Hun verhaal publiceerde hij in 1999 in „Van Blauwers en Commiezen”, een boek dat binnenkort aan zijn derde druk toe. Zowat alle bewoners van de grensstreek, zelfs de meest honorabele, hebben zich destijds bezondigd aan het in- en uitvoeren van goederen, zonder daarop rechten te betalen.

Voor de Tweede Wereldoorlog stonden de grensdorpen veel meer in contact met Noord-Frankrijk. Grensarbeiders stopten wat tabak in hun knapzak voor een Franse werkmaker, en 's avonds werd de drinkbus gevuld met eau-de-vie of jenever. „In 1811 hief Napoleon enorm zware taken op de tabak in Frankrijk, om zo zijn oorlogsverrichtingen in Rusland te bekostigen. Die erg hoge taken werden aangehouden tot zowat 40 jaar geleden. Bovendien heeft in Frankrijk de staat nog steeds het monopolie op tabak.”

Beroep aan de rand

„In België daarentegen was er sinds 1919 de Wet Vandervelde, om het alcoholisme tegen te gaan. Met als gevolg zeer zware taken op alcohol en het verbod om sterke drank te verkopen in cafés. Het gevolg was dat onze Westhoekers hun alcohol gingen halen in Frankrijk, waar die bovendien veel goedkoper was. Meestal bleef dat bij „beurzeblauwen”, dus enkele flessen of enkele pakjes tabak ineens. Maar er was natuurlijk ook het zwaardere werk. Met hele vrachtwagenladingen werd bij nacht en ontij de grens overgetrokken. Soms waren die vrachtwagens

zelfs speciaal gemaakt en gepantserd. Tijdens de oorlog werden zowat alle levensmiddelen gesmokkeld. Oorzaak hiervan was de rantsoenering”, aldus Rik Sohier.

Voor veel West- en Noord-Frankrijken was het smokkelen, een beroep aan de rand, bijna een noodzaak om te overleven. Blauwers werden door de bevolking dan ook niet echt als „fraudeurs” aanzien. Het blauwen werd eerder verheerlijkt. Bewijzen hiervan waren het boek „Karel de Blauwer” van pastoor Jules Leroy, dat 's avonds bij het haardvuur steeds opnieuw werd voorgelezen, de herbewerking door Djoos Uytendoale (Karel Velde), het toneelstuk waarmee Roesbruggenaren tientallen keren applaus oogstten aan weerskanten van de Schreve, het standbeeld van Karel de Blauwer in Haringe en het jaarlijkse smokkelspel, ook in Haringe. En natuurlijk is er het succes van het boek van Rik Sohier, die bovendien nog zeer veel gevraagd wordt om spreekbeurten te geven over het onderwerp.

„Mijn vader Remi en twee ooms waren douanier. Het lag dus wat in de lijn der verwachtingen dat ik in hun voetsporen zou treden. Nochtans was ik in mijn jonge jaren een geslepen smokkelaar. Maar eens ik het uniform had aangetrokken, was ik erg plichtsbewust. Als blauwer wilde ik mij laten gelden, dus als douanier ook”, vertelt Rik, die op 1 september 1948 douanier werd in Essen, en zijn carrière eindigde als ontvanger in het entrepot in Roeselare. (AHP)

Zuivelhandelaars vragen herwaardering van de retourfles en hun sector

„Melk van de melkboer : gezond én voordelig”

■ De melkventers voeren actie voor het behoud van hun beroep. Door de massale invoer en verkoop van goedkope buitenlandse melk in brikverpakkingen worden zij in de hoek gedrongen. „Nøchtans is het de hoek van de gezonde, aan strenge controles onderworpen binnenlandse melk in retourverpakkingen,” stelt Johan Loyson, melkboer in Kuurne.

Johan Loyson neemt met de Zuid-West-Vlaamse beroepsbond en het overkoepelende NAVEMHA (Nationaal Verbond van Melk en Zuivelhandelaars) de handschoen op. Ze vragen de nationale invoering van een spaarkaat voor milieuvriendelijke aankopen. „Wie afval vermijdt, hoeft het niet kwijt,” roepen de affiches waarmee de melkventers hun bestelwagen behangen. Ze willen met hun actie de voordelen van de zuivel in retourflessen benadrukken.

Johan Loyson en zijn echtgenote Christel Deforche namen in 1990 een goedbeklante melkronde over. „We merkten echter snel dat nieuwe zuivelklanten maken niet vanzelfsprekend was,” vertelt Johan. „Daar hebben de goedkopere buitenlandse merken uit de

warenhuizen veel mee te maken. En toch is de melk die melkventers verkopen absoluut niet duur. Dertig jaar geleden kostte een fles melk evenveel als een brood. Nu heb je voor één brood al twee flessen. Onze zuivel is daarenboven aan strenge normen en controles onderworpen.”

Nog weinig mensen kiezen voor het beroep

„Ik ben een van de jongste van onze 'bedreigde' soort. We zien elk jaar dat verschillende collega's er de brui aan geven. Toch is melkventer een mooie job. Het is hard werken, maar er valt goed van te leven. Bovendien zijn er de sociale contacten en de afwisseling. De heropflakking van de sector hangt af van de over-

heid. Die moet nu eindelijk eens een standpunt innemen omtrent de retourflessen. Wie kiest voor milieuvriendelijke producten moet beloofd worden. Eerst kwamen ze aanzetten met de ecotaks op afvalverpakkingen. Daarna stak de ecobonus de kop op, maar die kreeg geen voet aan wal. Nu vragen wij concrete maatregelen om onze klanten, die door onze producten te kopen, kiezen voor Belgisch en milieuvriendelijk, te belonen. Dat kan door de invoering van een spaarkaat, waarop punten vergaard worden per retourverpakking. Als de kaart vol is, krijgt de klant een extra restorno van de overheid. In Zonhoven werd een dergelijk proefproject al gelanceerd,” stelt Johan.

Is er in de huidige maatschappij nog nood aan een melkboer? „Zeker weten,”

antwoordt de zuivelhandelaar. „Meer en meer jongere mensen doen een beroep op ons. Zelfs als ze beiden uit werken gaan, is mits correcte afspraken een perfecte levering mogelijk. Voor de wat oudere bevolking vormen we tevens een aanspreekpunt. Soms staan de mensen op de uitkijk tot we langskomen. De klant krijgt alles comfortabel thuis bezorgd in retourverpakking zodat op tijd en geld voor afvalverwerking wordt bespaard. Omdat ik echt geloof in de noodzaak van onze job zet ik me in voor het verbond. Laat me hierbij ook een dringende oproep doen naar collega's die nog niet aangesloten zijn bij de beroepsvereniging: samen staan we sterker!”

■ *Meer info over de actie en de beroepsvereniging op tel. 056 72 92 77.*

(Katrien Bonte)

Loppemnaar Albert Verhaeghe (89) blikt terug op een bewogen leven

Veldwachter met een missie

■ Als Loppemnaar geboren in 1915 groeide hij met één broer en drie zussen op in het gezin Eduard Verhaeghe-Verstraete. Zijn verantwoordelijkheidsgevoel en sociale bewogenheid lagen aan de basis van een ononderbroken inzet voor de inwoners van zijn werkgebied en voor zijn collega's.

In de voetsporen van zijn vader werd hij metselaar en in 1942 kreeg hij de kans om veldwachter te worden. Een portret van Albert Verhaeghe...

Het marktplein was toen niet groter dan een draaimolen en een schietkraam samen. Tijdens de novemberkernis palmde de 'boksauto's' het marktplein, met inbegrip van de breedte van de Kerkstraat, helemaal in. Als je nu diezelfde Kerkstraat inrijdt, zie je de woning te midden van een verzorgde tuin.

„Samen met vader Eduard en broer Gaspar, beiden werkplaatsleiders, kwam ik op 15-jarige leeftijd in de bouw terecht. Hoewel meester De Knock mijn ouders aanraade mij verder te laten studeren voor onderwijzer, besliste vader dat ik de metsersstiel moest beoefenen”, steekt Albert van wal.

Het eerste bouwwerk werd een kasteel voor een baron uit Sijsele, daarna volgden de Ab-

dij van Zevenkerken en de kerk van Sint-Baafs. De laatste bouwwerk was de Abdij van Bethanië in 1942. Vooraleer zijn dagtaak om zeven uur 's morgens aan te vatten, was Albert soms al 55 km ver naar de Westhoek gefietst. De werkweek eindigde op zaterdagavond. En daarna kwam de 'Engelse week', tot zaterdagmiddag.

Ondertussen liep Albert zeven jaar zondagsschool bij architect Dejonghe in Brugge, waar hij zich in technisch tekenen vervolmaakte. Albert wou eigenlijk samen met zijn broer een eigen bouwbedrijf opstarten, maar vader Verhaeghe was daar niet voor te vinden. Het faillissement van het bedrijf dat de waterwerken aan de Kerkebeek in opdracht van de gemeente uitvoerde, schrikte hem af...

Gezocht !

Tijdens de Tweede Wereldoorlog, in 1941, werd de plaatselijke veldwachter Prosper Casert ernstig ziek. Het schepcollege stelde de plaats van tijdelijk politieagent open. „Ik werkte toen aan kerkgebouwen in het Veurne-Ambacht”, herinnert Albert zich nog. „Mijn vader en moeder drongen erop aan om deel te nemen aan het examen, met de bedoeling mij vaker thuis te hebben en op 1 april 1942 werd ik aangesteld als tijdelijk politieagent”.

In augustus 1943 werd Albert verplicht om in het *gardehuis* in de Steenbrugsestraat te gaan wonen. Intussen was veldwachter Prosper Casert overleden en Albert werd na examens als veldwachter aangesteld. Het was volop oorlog

en de veldwachters kregen extra opdrachten van de Duitse veldgendarmarie. De adressen van werkweigerders – meestal jonge mensen die door de Duitsers werden opgeëist – moesten worden bekendgemaakt.

Terwijl burgemeester Blomme en secretaris Taveirne de Duitse veldgendarmes op een dwaalspoor brachten over de te volgen route, verwittigde Albert de gezochte personen. De veldgendarmarie bezocht de woningen van diverse werkweigerders, maar die waren natuurlijk gevluht...

De rijkswacht van Oostkamp kreeg toen de opdracht om veldwachter Verhaeghe te zoeken en naar het gemeentehuis te brengen. Bij aankomst in het gemeentehuis werd Albert ontwapend, uit zijn ambt ontzet, naar de gevangenis van Brugge overgebracht en tot zes maanden gevangenisstraf veroordeeld. „Het waren de meest bange dagen van mijn leven”, weet Albert. „Ik werd vervolgens naar Sint-Gillis in Brussel en daarna naar het kamp van Beverlo overgeplaatst. Vanuit dit kamp verdwenen gevangenen op regelmatige tijdstippen naar de gevangenskampen in Duitsland. Door gebrek aan Duits vervoer werden die transporten onderbroken en kreeg ik te horen dat ik op 1 juli zou vrijkomen...” Burgemeester Henri Blomme verwelkomde Albert op 2 juli 1944 aan het tramstation van Ruddervoorde.

Ondergedoken

De burgemeester bezorgde Albert onmiddellijk werk als bediende op het gemeentehuis. De veldwachter van Sint-Michiels verzorgde de buitendienst, terwijl Albert alle admi-

nistratieve stukken verwerkte en de dienstdoende veldwachter alleen de briefwisseling moest ondertekenen. In augustus 1944 werd hij opnieuw door de veldgendarmes gezocht. Maar dankzij secretaris Taveirne en bediende André Vandaele kon Albert op het nippertje vluchten; hij leefde drie weken ondergedoken bij zijn schoonouders. Na de bevrijding in september 1944 mocht Albert zijn ambt als veldwachter opnieuw opnemen.

De gemeente Loppem paste een streng sluitingsuur toe. De verschillende drankgelegenheden moesten om 23 u. hun deuren sluiten. Zelfs op kermisvrijdag werd het reglement, al dan niet in het bijzijn van burgemeester van Caloen, toegepast.

„Op 1 april 1953 werd ik als veldbrigadier voor het arrondissement Brugge-Oostende aangesteld”, gaat Albert verder. Zijn werkterrein omvatte 69 gemeenten, met zestig veldwachters en dubbel zoveel jachtwachters van Knokke tot en met Nieuwpoort. De veldbrigadier kreeg zowel gerechtelijke als bestuurlijke taken op de gemeente van zijn arrondissement. Menig keer fungeerde hij als scheidsrechter voor meningsverschillen tussen de burgemeester en de veldwachter. De veldwachters moesten meestal zelf instaan voor het aanschaffen en bekostigen van materiaal zoals vervoer, zakklampen, enzovoort. In het schooljaar 1965-1966 werd Albert lesgever wapenonderricht en zwemoefeningen aan de Westvlaamse Politie-school. Die taken heeft hij tot en met het schooljaar 1977-1978 perfect uitgevoerd. (EDW)

(Het Brugsch Handelsblad, 28.05.2004)

Museum in de kijker

Geschiedenis van het museum Sint-Janshospitaal Damme

Mieke De Jonghe

conservator museum Sint-Janshospitaal

Oorsprong

Enkele maanden slechts nadat E.H. Julius Opdedrinck in mei 1901 in Damme ingehaald werd als pastoor, kon hij eind oktober al de door hem ingerichte museumzaal aan de leden van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen laten zien. De toenmalige secretaris vermeldde deze gebeurtenis in het verslagboek van de raadszittingen. We nemen dan ook 29 oktober 1901 als startdatum voor het museum van het Sint-Janshospitaal.

De oudheidskamer was ingericht in de oude voogdenkamer, achter in het oude hospitaalgebouw. Heel wat van de geëxposeerde sierstukken en gebruiksvoorwerpen had Pastoor Opdedrinck op de zolders vanonder het stof gehaald. Dat banken, schilderijen, beelden of huisraad niet meer gebruikt werden, betekende niet dat ze geen waardevolle getuigen van vroeger zouden zijn. Opdedrinck haalde ze uit 'verdoken hoeken en kanten' en gaf ze een museale bestemming.

In de rekeningenboeken van de daaropvolgende jaren vernemen we welke uitgaven voor de inrichting van het museum gebeurd zijn. Uit de facturen en betalingsbevelen kunnen we nog meer details halen. De naam van de Brugse beeldhouwer/meubelmaker Michel D'Hondt komt meermaals voor. Hij maakte o.a. vitrinekasten en lijstte kaarten en schilderijen in. Ook de gipsen afgietsels van de 13de-eeuwse gewelfsleutels uit de parochiekerk werden door D'Hondt gemaakt. In 1909 kregen negen schilderijen een restauratiebeurt door Maurits Zoetaerd. We weten dankzij de rekeningenboeken ook dat E.H. Opdedrinck enkele keren voorschotten terugbetaald kreeg, die hij gedaan had voor aankopen ten bate van het museum. Het betreft wandtegeltjes en een kleine muntcollectie, koperen kandelaars, grote kommen en plattegron-

Titelbladzijde van de "naamlijst", het eerste catalogie van het museum. (foto: Mieke De Jonghe)

den van Damme. Uit de formulering van de rekeningposten leiden we af dat E.H. Opdedrinck ook een vergoeding kreeg voor geleverde prestaties (zoals het overtekenen van oude kaarten); voor het schrijven van de geschiedenis van het Sint-Janshospitaal kreeg hij in 1920 een bedrag van 1500 frank.

In 1902 liet Opdedrinck een beperkte catalogus drukken bij van de Vyvere-Petyt. Hij bestond in het Nederlands ("Naamlijst", 14 blzn.) en in het Frans ("Catalogue") en geeft een overzicht van de tentoongestelde stukken (met uiterst bondige beschrijving). In die kleine brochure staan de openingsuren van het startende museum (op dinsdag en donderdag, telkens van 9 tot 11 en van 3 tot 5). Het museum werd opgehouden door de zusters Augustinessen (een van hen was daarvoor aangeduid). Van bij het begin (en tot in 1963) werd een gastenboek bijgehouden. Toch is het moeilijk na te gaan hoeveel bezoekers precies het museum bezocht hebben en we weten evenmin hoe zo'n bezoek verliep. Geduldig doorbladeren van het gastenboek levert natuurlijk wel enkele interessante details op: in de beginperiode kwamen jaarlijks zo'n 250 bezoekers over de vloer, ook klassen en vriendenkringen (vb. kunstenaarsgroepen). Verenigingen komen in het gastenboek vanaf de jaren 30 voor. Van bij het begin was er ook wat buitenlandse interesse, vooral vanuit Engeland. In 1950 tellen we bijna 850 namen in het boek. Uit een bedankingsbriefje vanwege een leraar en zijn klas kunnen we afleiden dat Pastoor Opdedrinck soms geleide bezoeken gaf.

Zicht op het kleine bovenzaaltje.
(foto: Mieke De Jonghe)

Algemeen zicht in de eerste museumzaal. (foto: Mieke De Jonghe)

Verdere uitbouw

In 1963 werd de museumzaal heringericht en werd ook de kleine bovenkamer ingenomen als museumruimte. Er werden eigentijdse toonkasten voorzien en het tentoongestelde materiaal werd geselecteerd en aantrekkelijker uitgesteld. De opening van het vernieuwde museum had plaats op 7 november 1963. In de zomer van het volgende jaar keurde de Damse COO-raad een ontwerp tot uitbreiding en verdere herinrichting van het museum goed. Ook hiervoor werd gerekend op een wettelijk voorziene toelage van 60% van overheidswege (Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur). Deze uitbreiding was mogelijk dank zij het vervangen (en verbreden) van een bestaande gang tegen de zuidkant van het oude hospitaalgebouw. Dit nieuwe museumgedeelte werd op 17 februari 1965 ingehuldigd. Door die verruiming konden meer kunstvoorwerpen op aangepaste wijze aan het museumpubliek getoond worden. De openingsuren werden vanaf dan uitgebreid.

Het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen werd in 1925 omgedoopt tot COO; in 1976 werd dit OCMW. Als beheerder van het museum nam het Damse OCMW in 1985 het initiatief de werking van het museum nieuwe mogelijkheden te bieden. Tot het voorjaar van 1985 waren de zusters blijven instaan voor het openhouden van het museum. Sedert de zomer die daarop volgde, beschikt het museum over twee deeltijdse personeelsleden (een conservator en een suppoost). Voor jaarlijkse evenementen als Open Monumentendag of Erfgoeddag, evenals voor tijdelijke tentoonstellingen, kan het museum sinds meerdere jaren rekenen op de inzet van een groepje enthousiaste vrijwilligers.

Collectie

In het museum staan ongeveer 500 stukken tentoongesteld, op enkele uitzonderingen na alle afkomstig uit het huis zelf. De bezoeker ziet ze dus in de omgeving waarvoor ze oorspronkelijk bedoeld zijn en dat heeft z'n charme! Precies die verbondenheid met de omgeving laat toe ook artistiek minder waardevolle stukken op te stellen: ze dragen hoe dan ook bij tot het verhaal van het huis. Het betreft dus een eerder statische verzameling, hoewel niet uitgesloten wordt dat kunstvoorwerpen of drukwerken die in direct verband staan met de hospitaalgiedenis of het museum zouden verworven worden.

Binnen de collectie valt het grote aantal (8) gotische kistbanken op. Sommige vertonen sporen van latere aanpassingen, maar ze blijven - samen met andere meubelstukken - interessante getuigen van de laat-15de- en 16de-eeuwse meubelkunst. Op een reeks portretten van hospitaalvoogden uit de 16de tot de 18de eeuw en één landelijk tafereel na, hebben alle schilderijen bijbelse of devotionele thema's als onderwerp. Maar eentonig wordt het nooit: een vroeg-16de-eeuwse tondo met nativiteit is duidelijk geïnspireerd door Memling, en een Tüchlein (kwetsbaar, want hierbij werd zonder preparatielaag rechtstreeks op het doek geschilderd!) uit 1586 toont ons hoe lange tijd het Laatste Oordeel vrij stereotiep werd voorgesteld. Twee zusterportretten op de zijluiken van een drieluik, voltooid omstreeks de eeuwwisseling 16de-17de eeuw, brengen ons rechtstreeks bij de héle kloostergemeenschap die eeuwen lang instond voor de zorg in het hospitaal. Elk schilderij heeft zoveel te vertellen... Een blokfluit die gedurende enkele decennia 'vergeten' op zolder lag, bracht ons terug tot de vroege 18de eeuw. Ze kreeg een ereplaatsje én werd ook al met kunstzin en liefde bespeeld bij een gelegenheidsconcert.

Sinds het voorjaar 2004 huisvest het museum de themazaal 'Kunstkabinet van Hinsberg' die exclusief gewijd is aan het werk van kunstsmit Frans-Wiro van Hinsberg, die gedurende ruim 40 jaar woonde en werkte in zijn huis met smidse langs de Damse vaart. De zaal biedt een mooi overzicht van de diverse technieken die de smid beheerste én van zijn wetenschappelijke kennis. De opstelling gebeurde in samenwerking met mevrouw van Hinsberg, wier intentie het is alle afgewerkte stukken evenals de vakbibliotheek aan het OCMW te schenken.

Een opsomming geven van alles wat waardevol en interessant is binnen het Sint-Janshospitaal zou ons bijna verplichten de beschrijvende museumbrochure over te nemen. Dat kan binnen deze bijdrage niet de bedoeling zijn. We overladen ze evenmin met foto's, want elke

Heilige Margaretha, midden 15de eeuw, gepolychromeerd hout.
(foto: Mieke De Jonghe)

belangstellende zal veel meer hebben aan een bezoek ter plaatse. Een excursie met de lokale vereniging, een uitstapje in familie- of parochieverband, een didactische trip: de museummedewerkers stemmen zich graag af op de wensen van elke groep en hebben altijd wel iets in petto voor de kinderen (kleurplaat, spreukkoffer).

Werking

Vanzelfsprekend draagt het museum van het Sint-Janshospitaal in de eerste plaats zorg voor de stukken die eraan zijn toevertrouwd. Dankzij een vrijwel dagelijks toegankelijk stellen van het museum kan het publiek bij een bezoek kennis opdoen over het Damse hospitaal- en kloosterverleden. Doordat het museum ondergebracht is in een deel van het fel uitgebreide Sint-Janshuis (rusthuis), is de band verleden/heden duidelijk aanwezig.

Het museum pakte al meermaals uit met een tijdelijke tentoonstelling. In oktober 1994 werden er n.a.v. "Kerk van de Maand" schatten uit de sacristie uitgesteld, in het voorjaar van 1996 werd een tentoonstelling gewijd aan E.H. Julius Opdedrinck en in het najaar van 1997 werd aandacht geschonken aan het vergierrecht. In 1999 ging alle aandacht naar "750 jaar oudste reglement voor het Sint-Janshospitaal". In het voorjaar 2006 werd, in samenwerking met de Stad Damme, een herdenkingstentoonstelling gewijd aan kunstschilder Frans Wiro van Hinsberg (1906-1986).

Bij een individuele rondgang is de museumbrochure een hulp om de materiële getuigen van ons verleden beter te begrijpen; bij een geleid bezoek staat de gids hier graag voor in. Op schriftelijk of mondeling verzoek van geïnteresseerden wordt het nodige gedaan om de gevraagde informatie zo snel mogelijk te bezorgen of wordt de mogelijkheid geboden de kunstvoorwerpen of archiefstukken ter plaatse te bestuderen.

Beschikbare documentatie:

- **museumbrochure** (Nederlands / Frans / Duits / Engels)
- **folders:** 18de-eeuwse blokfluit / Kunstkabinet van Hinsberg
- **documentatiemappen:**
 - E.H. J. Opdedrinck
 - "600 jaar wijn meten in Damme" (over het vergierrecht)
 - "750 jaar oudste reglement voor het Sint-Janshospitaal"

website & elektronisch adres:

- <http://www.ocmw-damme.be/museum.htm>
- museum@ocmw-damme.be

Voor u gekozen

Couleur locale in het Museum voor Volkskunde Brugge **Jantje en Mietje van Pardoën, robuust en van beton**

Sibylla Goegebuer

Adjunct-conservator Museum voor Volkskunde Brugge

In de 17de eeuw maakt de binnenscheepvaart het belangrijkste deel uit van het totale scheepsverkeer in en rond Brugge. Er worden indrukwekkende werken uitgevoerd die de binnenscheepvaart moeten bevorderen. Vanaf 1613 tot 1622 wordt het kanaal Brugge-Gent gegraven. In 1624 wordt de verbinding met Oostende een feit. De Brugse Handelskom wordt in 1665 nabij de Dampoort aangelegd. Op hetzelfde ogenblik wordt de Oostendse Vaart verbreed. Het lokale schippersambacht speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling en bescherming van de binnenscheepvaart. Het probeert zoveel mogelijk speciale scheepvaartlijnen op de kanalen in handen te houden. De bargediensten of het vervoer van reizigers met trekschuiten, van en naar het Fort Sint-Donaas (richting Sluis), Gent, Oostende en Nieuwpoort, zijn een voor die tijd nieuw fenomeen. De uitbatingsstrategie van de bargelijnen is een complex vraagstuk waarvan nog niet alle vragen definitief zijn beantwoord. De bargedienst Gent-

Marie of Mietje van Pardoën, voor de restauratiebehandeling, verzameling Museum voor Volkskunde Brugge. (foto Stedelijke Fotografische dienst Brugge)

Marie of Mietje van Pardoën, na de restauratiebehandeling, verzameling Museum voor Volkskunde Brugge. (foto Stedelijke Fotografische dienst Brugge)

Brugge-Oostende is een initiatief van de Provincie die, als uitbater, een deel van de geïnvesteerde gelden in de aanleg van de kanalen hiermee wenst terug te winnen. Het beantwoordt tevens aan een mentaliteitswijziging. Men wenst een optimale dienstverlening te leveren aan een nieuwe doelgroep: reizigers van de gegoede klasse, die ontspanning en vertier op de eerste plaats stellen. Alleen personen (met handbagage) zouden op de barge Brugge-Plassendale mogen worden vervoerd. Tussen Gent-Brugge en Oostende-Brugge zou een barge varen die kleine hoeveelheden goederen van kooplieden op vaste dagen naar deze steden vervoert.

Na 1782 wordt de aanlegplaats van de barge - locatie Minnewater - naar de Katelijnepoort getransfereerd en worden er op die plaats bargegebouwen geconstrueerd. In normale omstandigheden worden de bargeschepen aanvankelijk door paarden, langs een ketsweg lopend, getrokken. In 1834 beschikt het schip "La Reine" over een stoommachine (bargedienst Oostende-Brugge-Gent).

Het Steinmetzkabinet te Brugge bewaart drie ontwerptekeningen van bargeschepen van de hand van Jan Frans Buyck, actief omstreeks 1786. De schepen worden in 1786 door scheepswerf Van Gheluwe te Brugge gebouwd en worden op de lijnen Brugge-Oostende, Nieuwpoort en Gent ingezet. De schepen bieden de regionale binnenvaart voor reizigers een internationaal imago. Een luxeaanbod met cruise-allure en een uitstekende dienstverlening (veiligheid - stiptheid - democratische prijzen - eet- en drinkgelegenheid - comfort) worden hoog in het vaandel gevoerd en maken van de bargediensten meer dan twee eeuwen lang een succesnummer. De ontwikkeling van de ver-

Jantje van Pardoen, alias, het "vintje van de Veste", verzameling Museum voor Volkskunde Brugge.

(foto Stedelijke Fotografische dienst Brugge)

keersinfrastructuur vanaf 1800 zal de langzame doodsteek betekenen voor het bargetwerk.

Het bargeverhaal kent een volksculturele epiloog. Tot ca. 1907 legt vlakbij de Katelijnepoort de bargeboot Brugge-Gent aan. De firma wordt op dat ogenblik geleid door Henri Pardoen. In het Museum voor Volkskunde wordt, tijdens de zomermaanden, een beeld in beton, de buste van Jantje van Pardoen - alias het "vintje van de Veste (vesting)" -, in een vensternis, die uitgeeft op de binnentuin, tentoongesteld. Het is een kleurrijke verschijning, die de museumbezoekers met een kwinkslag lijkt te groeten. Oorspronkelijk bevond het beeld zich in het bargegebouw vlakbij de Katelijnepoort. Naar verluid stelt Jantje de zoon van Henri Pardoen voor. Een boorgat in de rechtermondhoek is bestemd voor een stenen pijp. Er bestaan verscheidene afgietsels.

In 2003 wordt aan het Volkskundemuseum de buste van Marie of Mietje van Pardoen geschonken, de vrouwelijke tegenhanger van Jan. Ook van deze robuuste buste in beton zouden meerdere exemplaren bestaan. De sculptuur was duidelijk aan een intense reinigingsbeurt en conservatiebehandeling toe en werd op sporen van originele polychromie onderzocht. Men stelde zich tot doel het beeld te polychromeren naar analogie met de buste van Jantje van Pardoen. Beide sculpturen zouden immers, na de restauratie van Mietje, symbolisch worden herenigd in de binnentuin van het Museum voor Volkskunde. Het volksculturele luik van de bargestory zou hierdoor een bijzondere ontknoping kennen.

Men opteerde voor eenvoudige en weerbestendige basiskleuren, vermits ook het beeld van Mietje in een vensternis zou worden opgesteld, op enige afstand van het publiek, maar in confrontatie met Jantje. Het vrouwenbeeld zal ook louter gedurende de zomerperiode de museumbezoekers gadeslaan.

Voorlopig blijven Jantje en Mietje de stille getuigen van een deinend, volkscultureel verleden. De geschiedenis van de barge te Brugge bouwt zich thans op als een detectiveverhaal, waarvan de definitieve oplossing op zich laat wachten. Verder wetenschappelijk onderzoek naar de volksculturele betekenis van het gegeven zal mogelijk nieuwe verbanden en feiten opleveren over de reizigers of de beoogde doelgroepen, het bargepersoneel, de barge als transportmiddel, de beleidsstrategie van de Brugse bargevloot, het aantal schepen in gebruik, de regionale en misschien wel internationale betekenis ervan, ...

De beelden van Jantje en Mietje van Pardoën lichten slechts een tipje op van de sluier die het bargefenomeen omhult. Het zijn echter zeer interessante volksitems die, dankzij het bewaren ervan in een museale context, hun "ogenschijnlijk waardeloze" status verliezen. Ze blijven voor altijd met de historiek van de bargediensten verbonden.

BIBLIOGRAFIE

Jaak A. RAU, Een eeuw Brugge 1800 - 1900, deel één, Brugge 2001

Thierry VANDERCROYSE e.a., Brugge en de zee, Maritieme geschiedenis van Brugge, Brugge, 1982

C. VAN DE VELDE, Stedelijke Musea Brugge. Steinmetzkabinet. Catalogus van de tekeningen, deel 1-2, Brugge, 1984

Kristof VAN QUATHEN, 2000 jaar Brugge, de Bruggelingen en hun verkeer, in: Waar is de tijd, deel twee, Zwolle, 1997

V. VERMEERSCH e.a., Brugge en de Zee, Antwerpen, 1982

Het Kreglinger poppenhuis uit de collectie van het Antwerpse volkskundemuseum

Bert Sacré

Op het eerste zicht lijkt het poppenhuis vooral een charmante getuige van een tijdsbeeld. Vaak zie je er mensen naar staren met een glimlach om de mond die ontegensprekelijk nostalgische gedachten verraad. Maar het verhaal van het poppenhuis is meer dan louter nostalgie. Het is een geschiedenis op het raakvlak van sociaal-pedagogische denkbeelden en kunsthistorische beschouwingen. Een relaas waarvan de aanvang kan worden teruggeplaatst in het midden van de 16de eeuw.

Het poppenhuis uit de collectie van het Antwerpse Volkskundemuseum werd in 1962 geschonken door de invloedrijke handelaarsfamilie Kreglinger. In het archief is er echter nauwelijks informatie bewaard over de poppenwoning. In dit artikel willen we dit poppenhuis plaatsen in een historische context.

Charlotte Troistorff

Van alle verschillende poppenhuistypes lijkt het exemplaar uit het volkskundemuseum vooral aan te leunen bij het Zuid-Duitse (of Nüenbergse) model. Het is onmiskenbaar een huisstructuur, doch niet dermate architectonisch uitgewerkt zoals dat het geval is bij de Engelse baby houses. Het huis lijkt enigszins op de ouderlijke woning van Charlotte Troistorff, de vrouw van Christiaan Kreglinger. Zij woonde in een klassiek herenhuis in het Duitse dorpje Monschau dat bekend was om zijn textielnijverheid. Haar vader was een belangrijke stoffenhandelaar die contacten onderhield met het Antwerpse doorvoerbedrijf van de Kreglingers. Vooral het schaliëndak dat bekroond wordt met een balustrade vertoont een opmerkelijke verwantschap. Christiaan en Charlotte huwden in 1804 maar het poppenhuis is waarschijnlijk van een latere datum. Het zou opgevat kunnen worden als een blijvende herinnering aan hun (Duitse) afkomst. In ieder geval is het een verklaring voor de on-Antwerpse vorm van de woning. Hoewel het type Zuid-Duits is, blijft het maar zeer de vraag of het poppenhuis daar ook daadwerkelijk vervaardigd werd. Het is even goed mogelijk dat een lokale (Antwerpse?) houtbewerker de ruwbouw maakte zoals dat in de 19de-eeuw courant gebeurde. Het vervoer van een dergelijk groot poppenhuis was immers moeilijk en uiterst kostelijk. De barrières om een huis over grote afstanden te verplaatsen verdwenen pas in de 20ste eeuw door het gebruik van lichtere materialen of opplooibare modellen.

Datering

Een precieze datering is moeilijk te geven maar afgaande op de algemene kenmerken die poppenhuizen uit verschillende tijdsvakken vertonen, kan toch een tijdsbepaling worden opgesteld. Een eerste aanduiding is te vinden in de functie van de miniatuurwoning. De vraag moet gesteld worden of we te maken hebben met een pronkpoppenhuis of met een poppenhuis dat bedoeld was als speelgoed. Uit de poppenhuisgeschiedenis weten we immers dat rond de helft van de 19de-eeuw de functie definitief veranderde van 'pronken' naar 'spelen'. De relatief grote afmetingen van het huis en de hoge plafonds in de verschillende ruimtes lijken te wijzen op de laatste mogelijkheid. De maten zijn immers op kinderen gericht. Al staande komen kinderen tussen 8 en 12 jaar gemakkelijk bij de eerste etage. Op hun knietjes of gehurkt kunnen zij zonder problemen in de keuken spelen. Dit is enkel mogelijk door de brede sokkel onderaan. Zonder deze verhoging zou men immers bijna plat op de grond moeten liggen om de potten en pannen te beroeren. De hoogte van de vertrekken is ideaal om objecten en poppen te verplaatsen zonder andere spulletjes om te stoten. Maar het zijn niet enkel de afmetingen die een gedreven speel-functie verraden. Het huis heeft kennelijk verschillende opknopbeurten gehad, getuige hiervan zijn de verschillende lagen verf aan de 'buitentmuren'. Ook binnenin de woonst zijn er elementen te vinden die wijzen op een intensief gebruik. Zo is er veel gebroken en/of hersteld poppengoed aanwezig (het hondje, de vaasjes, de openhaard, enz.). Dit alles wijst erop dat het huis 'bespeeld' werd en dus niet louter een decoratieve functie had.

Nochtans lijken niet alle elementen op het eerste gezicht de hypothese van een speelhuis te ondersteunen. De vitrineachtige opbouw van de voorgevel bijvoorbeeld die bovendien voorzien is van een slot, wijst daarop. Speelhuizen hebben nauwelijks sloten omdat het steeds mogelijk moest zijn om ze te openen voor gebruik. Een pronkhuis daarentegen werd waarschijnlijk enkel onder toezicht van de ouders open gemaakt. De grootte van de ruiten is eveneens uitzonderlijk. Platglas werd in de tweede helft van de 19de eeuw wel meer aangewend in poppenhuisfaçades maar dan in ramen met verschillende kleine ruitjes. Is het mogelijk dat de originele voorgevel (in de 20ste eeuw) werd vervangen door het huidig exemplaar? De speel-functie zou in de loop van de tijd verloren kunnen zijn gegaan. Het kostbaar geworden oude speelgoed werd na een tijdje veilig achter een glazen façade opgeborgen en tentoongesteld, wat meteen zou verklaren waarom er een slot aangebracht werd. Een onderzoek naar het hout dat voor de gevel gebruikt werd, zou kunnen aanduiden of er al dan niet kan gesproken worden van een latere toevoeging. Er zijn trouwens meer anachronistische elementen in de structuur te ontdekken zoals de vezelplaten achteraan.

Het poppengoed

Ondanks de vermoedelijke toevoegingen klinkt het toch aannemelijk om het poppenhuis in de het midden van de 19de eeuw te plaatsen. Naast de algemene structuur die op kindermaten is afgesteld, vormt het interieur een belangrijke indicatie om het huis in dit tijdsvak te situeren. Uiteraard is het niet gemakkelijk nauwkeurig te bepalen wanneer bepaalde meubeltjes precies werden gemaakt. De stijl van de meubels is nauwelijks een garantie voor de datering. Er waren wel tendensen om de laatste nieuwe mode te volgen maar evenzeer bestonden er periodes waarin volop teruggerepen werd naar oudere genres. Bepaalde stijlen bleven bovendien gedurende erg lange tijd de algemene smaak beheersen. Dit is bij uitstek het geval voor de Biedermeier traditie. In Duitsland was ze al populair vanaf de eerste decennia van de 19de eeuw. En hoewel ze in de aanvangsjaren nog als exotisch werd ervaren in andere landen raakte ze snel ingeburgerd en bleef ze universeel de toon aangeven tot het begin van de 20ste eeuw. Een meer accurate datering kan men bekomen door poppengoed uit verschillende poppenhuizen te vergelijken. Dit is echter niet vanzelfsprekend omdat het aanbod aan meubels in de 19de eeuw aanvankelijk exponentieel groeide. Doch met de opkomst van de machinale productie doet ook de stereotypering zijn intrede en kan er meer vergelijkbaar materiaal worden gevonden.

Er kan rustig vanuit worden gegaan dat het poppengoed uit het Kreglinger-poppenhuis van Duitse origine is. Het monopolie van onze oosterburen is zo sterk dat inheemse producenten hier waarschijnlijk niet tegen opkonden - zoals nergens ter wereld trouwens. In het jonge België is overigens geen productiecentrum van poppenhuisproducten bekend. De Duitse eeuwenoude speelgoedtraditie in combinatie met goedkope werkkrachten en procesmatige productiewijze maakte hun producten onverslaanbaar voor de concurrentie. Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw kan men spreken over een ware poppenhuisindustrie.

De constructiewijze van de meeste meubelstukken is nogal vluchtig en toont sporen van een snelle fabricage. Maar laten we de meubeltjes per kamer even van naderbij bekijken.

De slaapkamer.

Van alle kamers vormt de slaapkamers, wat meubels betreft, het meest een geheel. Tegen de buitenmuur staan evenwijdig twee identieke eenpersoonsbedjes in Neorenaissance stijl. Op een van de twee bedjes rust een popje met een fijn kleedje aan. Naast de bedden staan stoeltjes met een soortgelijke, sobere decoratie. Zij zijn met een beige stof bekleed en dragen opvallende rode franjes aan de onderkant. Tussen de twee bedjes staat een nachtkastje waarvan het deurtje ontbreekt. Bovenaan

bevindt zich een marmeren blad. Tegen de achterste muur staat een bijhorende kast maar het marmeren bovenblad is afwezig. Ernaast staat een grote sofa die bovenaan met een monumentale structuur is afgewerkt. Tussen twee versierde halfzuiltjes bevindt zich een spiegel. Helemaal bovenaan wordt de structuur afgesloten met een driehoekig timpaan. De zetel heeft dezelfde rode franje versiering als de zetels naast de bedden. Ook de stoelen tegen de binnenmuur dragen dezelfde franjes. Ondanks verschillende kleurnuances en andersoortige decoratieve patronen lijken ze allemaal uit dezelfde school/fabriek te komen. Het lijkt er sterk op dat decoratieve elementen (bollen, kegels, boogjes enz.) op 'standaardstoelen' werden aangebracht om ze zo toch allemaal een individueel uitzicht te geven. Zo konden de makers tientallen verschillende stoelen maken met slechts één basismodel.

Het salon

In tegenstelling tot de slaapkamer is het assortiment aan meubels in het salon heel wat uitgebreider. Enkele van de belangrijkste stijlen uit de 19de-eeuw zijn te ontwaren in deze mooi aangeklede kamer. Hoewel de stijlen vooral Frans aandoen, zijn ze toch hoogstwaar-

schijnlijk in Duitsland vervaardigd. Het was immers de specialiteit van de Nürenbergse fabrikanten om invloeden uit verschillende landen te adapteren en integreren in hun productie.

Zoals de rococo "*Bonheur du Jour*" met bijpassende tafeltje. Op het kleine tafeltje staat een radiotoestel. De eerste radio transmitters kwamen pas op het begin van de 20ste eeuw in zwang. Het klinkt dan ook logisch om het toestel in deze periode te plaatsen. Het tafeltje en de bureau vormen een fijn uitgewerkt ensemble dat zwart geschilderd werd om een donkere exotische houtsoort (mogelijk ebbenhout) te suggereren. Om de vergulde tekeningen aan te brengen werd waarschijnlijk beroep gedaan op het chromolithografisch procédé. Een manier van werken die het gemakkelijk maakte om versieringen aan te brengen. Waar dit vroeger verkregen werd door arbeidsintensief en moeilijk graveerwerk, kon men in de tweede helft van de 19de-eeuw gebruik maken van deze relatief eenvoudige druktechniek. Alweer een wijze waarop sneller en goedkoper kon worden geproduceerd. Dit proces werd overigens ook nog op verscheidene andere meubeltjes in het salon toegepast. Het meest in het oogspringende stuk is de grote open haard met weelderige decoratie bovenaan en een massieve, gedetailleerde tegelpartij aan de voeten. Rechts is de frêle decoratieve structuur zoals die aan de andere kant te zien is, afgebroken.

De zetel met zwart imitatieleren bekleding vertoont alle kenmerken van de befaamde biedermeierstijl. Zachte, bolle vormen en frivole doch sobere goudkleurige decoratie zorgen voor het huiselijk effect. Door de gezellige uitstraling waren de biedermeiermeubeltjes bijzonder populair gedurende de hele 19de eeuw.

De kaders in rococostijl bevatten gezichten op Lissabon (omgeving van fort Al-Meida) en op Baden. Het vervaardigen van allerhande reproducties met behulp van diverse materialen is een typisch kenmerk van de Duitse poppengoedfabrikanten vanaf de jaren 1850. De ovale kader bevatte vroeger een spiegel maar ook die is er aan moeten geloven. Het dressoir getuigt nog van een andere belangrijke kunststroming. De empirestijl is uitgebalanceerd en sober. De kast met ingewerkte spiegeltjes toont enkele objecten die oorspronkelijk niet toebehoren tot het meubel. Het overzicht van de 19de-eeuwse meubelgeschiedenis is nog niet ten einde. De piano draagt immers een uitgesproken neogotische decoratie. Een stroming die in de tweede helft van de eeuw de oplossingen voor de vraag naar een nieuwe architectuur zocht in de gotische middeleeuwen.

Vervolgens hebben we nog de stoeltjes in Louis-Philippe stijl rond een onversierd tafeltje dat zich ooit in de slaapkamer bevond. De twee grote zwarte stoelen met rieten zitting laten zich opmerken door hun

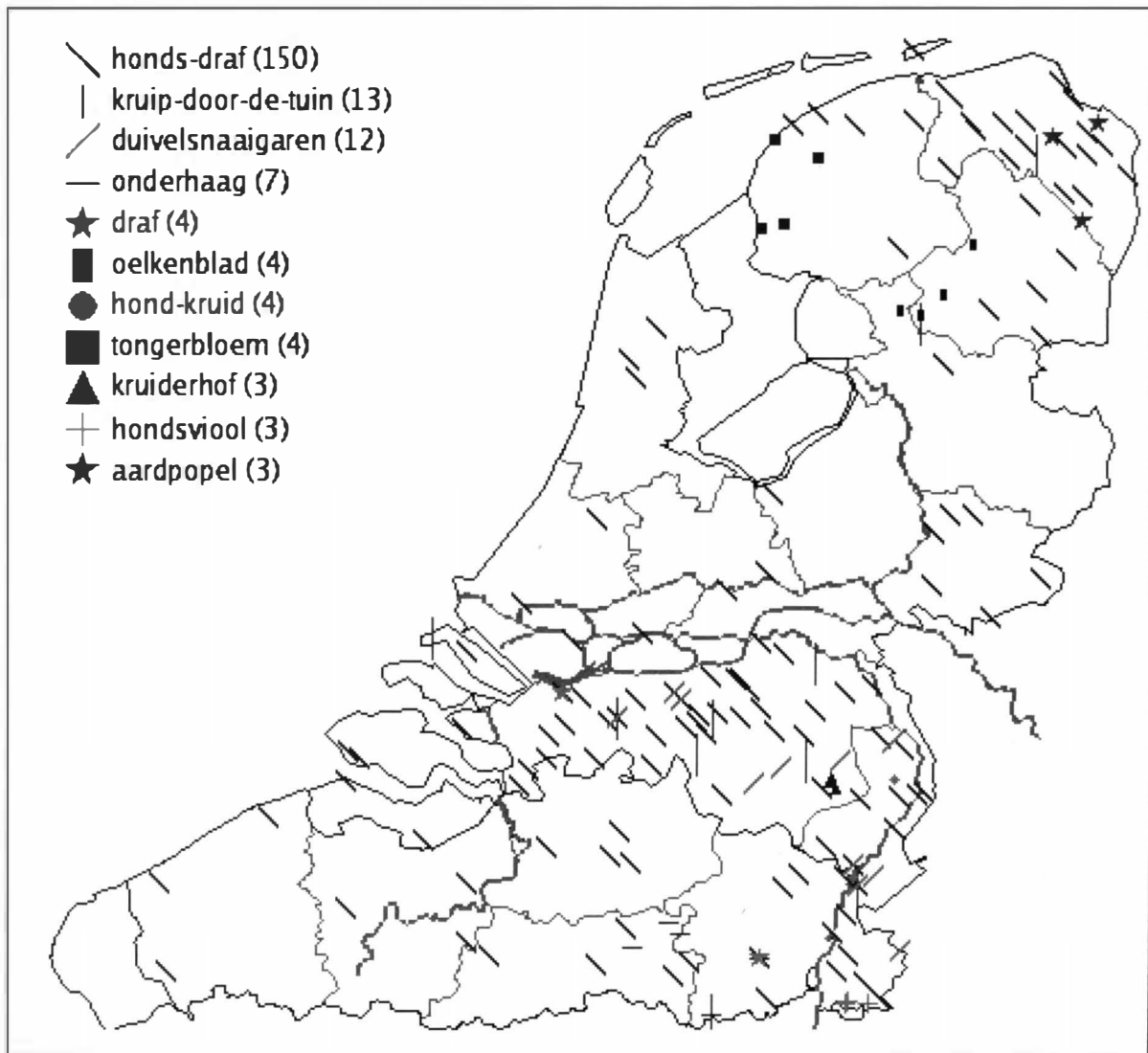
wanstaltige grootte. Het is echter bij poppenhuizen niet uitzonderlijk dat voorwerpen niet in verhouding zijn met hun omgeving of met de bewoners. De schaal van de poppenspulletjes is sterk uiteenlopend. Bij het vervaardigen en verzamelen werd vooral gekeken naar de hanteerbaarheid. De correcte gemeenschappelijke schaal was hieraan ondergeschikt. Zo zijn uit de keukens borden ten opzichte van het salon grote schotels.

De keuken

De keuken is zonder twijfel de opmerkelijkste kamer van het poppenhuis. Zij vormt het grootste vertrek, zo groot als de twee bovenliggende ruimtes samen. Dat ze een prominente plaats inneemt, is echter niet uitzonderlijk. Het is een steeds weerkerend fenomeen in poppenhuizen uit verschillende tijdsvakken. Maar ook in werkelijkheid waren de 19de-eeuwse keukens behoorlijk groot. De (over)volle keuken is gebaseerd op het type van de *Nürnbergger Küche* die oorspronkelijk als afzonderlijke kamer ontstond. Het is de uitdrukking van het typisch 19de-eeuwse ideaal van een grote, rijk gevulde ruimte waarin verschillende knechten en meiden te werk konden gesteld. De keuken was een uiting van welvaart. Er was genoeg werkend personeel om de grote afstanden te belopen. Van een praktische kitchenette, waarin de huisvrouw er alleen voor staat en de ruimtes bij gevolg geminimaliseerd worden, was nog absoluut geen sprake. Ondanks de overdaad aan poppengoed heerst in de keuken een strakke werksfeer die schril contrasteert met het gezellige salon boven. Vooral de zakelijk properheid regeert, tegelimitaties moeten dit idee kracht bijzetten. Het poppenhuis geeft op die manier een beeld van het leven van de negentiende-eeuwse bourgeoisie.

Het zorgvuldig uitgewerkte kolenkacheltje kan gedateerd worden rond het begin van de 20ste eeuw. Hieruit blijkt dat continu en doorheen verschillende generaties spulletjes werden bijgekocht. De grote variatie aan meubels in het gehele huis is een uiting van eenzelfde koopdrift die vanaf de laatste decennia van de 19de eeuw optreedt ten gevolge van de immer dalende prijzen. De kast met summiere neogotische beschildering lijkt ook van deze periode. De beschilderingen op het porselein werden met behulp van nieuwe mechanische druktechnieken verkregen.

Na generaties spelplezier is het Kreglinger-poppenhuis waarschijnlijk uit handen van de kinderen genomen en als pronkstuk gebruikt. Het huis en de bijhorende poppenspulletjes waren immers reeds antieke en waardevolle objecten geworden. Het is onwaarschijnlijk dat het dienst bleef doen tot 1962, het jaar waarin het geschonken werd aan het museum.

Kaart Hondsdraf uit de PLAND-database.

SIGNALEMENTEN EN BOEKBESPREKINGEN

Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten (PLAND)

Marcel De Cleene

Het Meertens Instituut te Amsterdam heeft net een 'Databank Plantennamen in de Nederlandse Dialecten (PLAND)' openbaar gemaakt (www.meertens.knaw.nl/pland/) Het totale bestand omvat momenteel een kleine 200.000 records van Noord- en Zuid-Nederlandse volksnamen van planten en bestrijkt een periode van ca. 1880 tot heden. Daarbij wordt steeds aangegeven waar en hoe vaak deze benamingen voorkomen, wanneer zij aangetroffen zijn en voor welke plant ze in gebruik zijn. Via taalkaartjes wordt de verspreiding van deze namen gevisualiseerd. Men kan in de PLAND zoeken via de officiële Nederlandse naam van een plant, via de wetenschappelijke (Latijnse) botanische naam of via de volksnamen. De PLAND is dus zowel botanisch als taalkundig raadpleegbaar. Als men bv. 'leeuwenbek' gaat opzoeken, vindt men dertien treffers die slaan op zes verschillende plantensoorten: Grote Leeuwenbek (*Antirrhinum majus* L.), Vlasleeuwenbek (*Linaria vulgaris* Miller), Hondsdraf (*Glechoma hederacea* L.), Pantoffeltje (*Calceolaria scabiosifolia* Sims), Kleine Ooievaarsbek (*Geranium pusillum* L.) en Veldlathyrus (*Lathyrus pratensis* L.). Met links kan men verder naar flora en illustraties, naar het oorspronkelijke materiaal en naar de taalkundige vakliteratuur.

De PLAND is een onvolprezen afscheidsgeschenk van Har Brok (hij gaat op rust), onderzoeker bij het Meertens Instituut, bij de onderzoeksgroep variatielinguïstiek. Brok is bekend om zijn vele publicaties rond volksnamen van planten, o.m. *Het Dialecticon van Johan Winkler* (1998) en *Stinkend-juffertje en duivelskruid* (2006).

Karaktereigenschappen

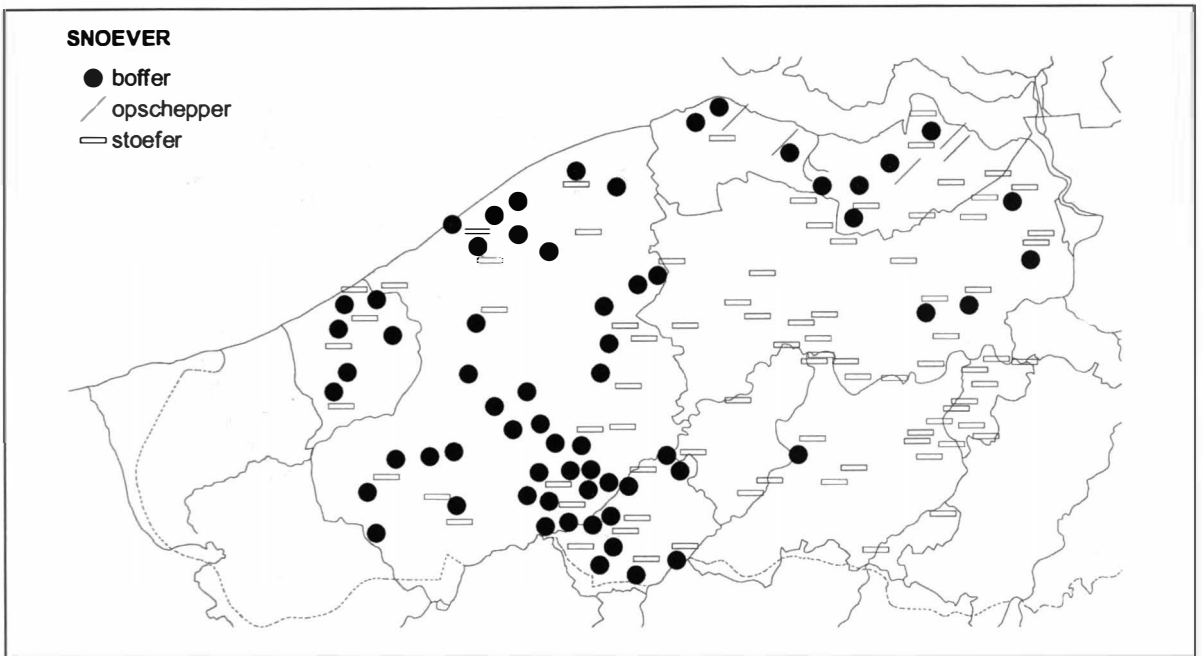
Tineke De Pauw

Naar jaarlijkse gewoonte presenteerde het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten in 2005 een nieuwe aflevering : 'Karakter', het ondertussen 21ste deel in deze gereputeerde reeks. Net als alle andere delen is ook deze aflevering een thematisch woordenboek, waarbij de gegevens in systematische lemma's ondergebracht worden. Voor het eerst in de geschiedenis van het WVD echter werd in deze aflevering een erg abstract thema aangesneden, namelijk de innerlijke leefwereld van de mens. Dit nieuwe onderzoeksveld leverde enkele verrassende resultaten op.

Door de snelle maatschappelijke veranderingen, gekoppeld aan de algemene achteruitgang van de dialecten, is het voor een aantal onderwerpen niet zo evident om nog veel materiaal te vinden: samen met het begrip, sterft vaak het woord uit. Van dit euvel scheen de karakteraflevering weinig last te ondervinden. In tegenstelling tot sommige andere WVD-afleveringen, bleken de dialectgegevens hier nauwelijks te overzien. De woordenschat voor karaktereigenschappen, gemoedstoestanden en gevoelens is in het dagelijkse leven van de dialectspreker nog prominent aanwezig. Verwonderlijk is dit niet. Niet alleen zijn emoties voor iedereen erg belangrijk, het is daarnaast ook het begripveld bij uitstek waarin dialect gebruikt wordt. Het uiten van die intiemste emoties gebeurt immers vaak enkel in kleine kring, met vertrouwde mensen om zich heen, niet toevallig net die mensen waarmee dialect gesproken wordt. Het spreekt dan ook vanzelf dat het uiten van deze emoties in het dialect blijft gebeuren.

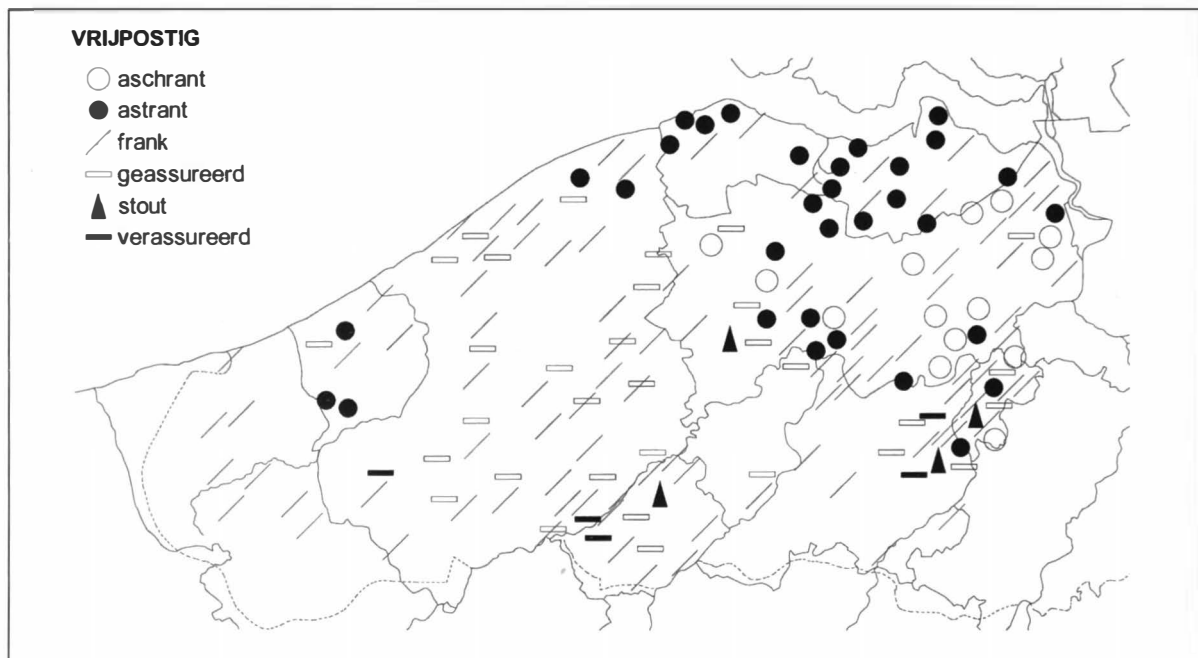
Daarnaast viel nog een andere interessante tendens waar te nemen. Er blijkt namelijk een grote discrepantie tussen de woordenschat voor positieve en voor negatieve karaktereigenschappen. Zo vonden we in de nieuwe WVD-aflevering bv. 11 bladzijden die het begripveld 'gierig' behandelen. Het tegengestelde begrip 'vrijgevig' daarentegen beslaat slechts 2 bladzijden. Voor 'ijverig' tellen we ook 2 bladzijden, voor 'lui' echter 14. 'Oprecht' kan rekenen op 2 bladzijden, maar daartegenover staan de begrippen 'onoprecht' en 'huichelachtig' met 15 bladzijden. Het begrip 'eerlijk' is goed voor 3 bladzijden, 'oneerlijk' voor wel 22 bladzijden. 'Bescheidenheid' wordt nauwelijks gewaardeerd door de Vlamingen, er is slechts één blaadje waar men daar iets over terugvindt, terwijl 'verwaand' maar liefst 22 bladzijden toebeedeeld krijgt.

De reden voor deze grote discrepantie ligt voor de hand. Mensen worden door negatieve karaktereigenschappen vlugger en dieper geraakt,

en zijn bijgevolg ook veel sneller geneigd er met kritiek en kwaadsprekerij op te reageren. En net zoals een dichter in tijden van verdriet vaak de mooiste gedichten schrijft, ontwikkelt een dialectspreker tijdens dergelijke emotionele momenten de meest sprekende uitdrukkingen...

Opvallend is dat het inderdaad wel zeer vaak om uitdrukkingen gaat. Terwijl in voorgaande WVD-afleveringen vooral met concrete begrippen gewerkt werd, konden de auteurs in deze aflevering niet om de uitdrukkingen heen. Abstracte begrippen zoals karaktereigenschappen, gevoelens en gemoedstoestanden laten zich immers vaak niet met één woord vastleggen. Een mooi voorbeeld daarvan is het begrip 'gierig'. Hoewel dat woord voor iedereen duidelijk is, voelen de meeste dialectgebruikers de aandrang deze eigenschap te omschrijven, soms verbloemend, maar meestal om op die manier gradaties uit te drukken. Niet iedereen is immers in dezelfde mate gierig: men kan ze gaarne zien, of geen geveer zijn, sommigen komen van Oudenaarde, anderen gaan erin nijpen, er zijn mensen die nauw sluiten, of kribbebijten, men kan duiten schaven, moeilijk lossen, hard van afgaan of taai van trekken zijn, er zijn er die niet gauw lammeren, anderen sluiten lijk een peperdoos of zouden een kei het vel afdoen, men kan de rook uit de kave zichten of een cent in achten bijten, van sommigen wordt gezegd dat ze leven gelijk beesten of zelfs vergaan van beestigheid, men kan ook doodgaan op een halve cent en tenslotte worden opgegeten van beesterij.

Zoals in deze voorbeelden te zien is, werd de Karakter-aflevering een van de sappigste WVD-afleveringen tot nu toe. Bij momenten is dit woordenboek een prachtige weerspiegeling van de Vlaamse volkscultuur, waarin misschien weinig werd gezegd, maar des te meer omschreven.

Tineke De Pauw en Magda Devos, *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*, Deel III Algemene Woordenschat : Karakter, XXXVII + 544 blz., 213 kaarten, ISBN 90-74273-21-3.

Willibrord en Bonifatius. Waren ze ooit in Nederland?

Werner van Hoof

In 2004 verscheen het eerste deel in de reeks 'Vergeten verleden'. De redactie wil met deze reeks de geschiedenis van de Lage Landen vanaf de Romeinse tijd tot de tiende eeuw onder de aandacht brengen. Zij zijn ervan overtuigd dat de geschiedschrijving over deze periode vaak gebaseerd is op documenten met twijfelachtige authenticiteit. Hierdoor zijn er volgens hen te weinig harde bewijzen voor wat over deze periode algemeen als waar wordt beschouwd. Deze reeks wil een bijdrage leveren tot een opener discussie- en onderzoeksklimaat aangaande het eerste millennium. Om dit doel te bereiken wil men het onderzoek van 'traditionele' en 'conventionele' vorsers plaatsen tegenover 'alternatieve' zienswijzen. Dit impliceert dat bijdragen van zowel vakhistorici als amateur-onderzoekers aan bod komen. Door deze twee werelden naast elkaar te plaatsen wil de redactie komen tot een andere presentatie van de feiten, of zoals ze het zelf formuleren; "minder verhullend en minder misleidend."

Het eerste deel van deze reeks is gewijd aan de Willibrord en Bonifatius, twee missionarissen uit de 7de-8ste eeuw. De publicatie is historisch-geografisch van aard. Centraal staat de vraag naar de lokalisering van de plaats *Traiectum*. Deze locatie speelde in het leven van beide heiligen, een belangrijke rol. Van hieruit werd ondermeer de kerstening van de Friezen ondernomen. Volgens de samenstellers is de discussie rond de juiste locatie van *Traiectum* aan een herziening toe. De correcte lokalisering is, volgens de redactie, van groot belang voor de juiste interpretatie van heel wat andere historische feiten. 'Klassieke' historici zijn het er al langer over eens dat *Traiectum* overeenkomt met het huidige Utrecht. In deze publicatie is het de stem van de amateur-onderzoeker die aan bod komt.

In het eerste hoofdstuk geeft Ton Spamer een overzicht van een aantal argumenten die pleiten voor de klassieke, Utrechtse variant. In de hoofdstukken 2, 3 en 4 geven achtereenvolgens Hans Kreijns, Joep Rozemeyer en Joël Vandemaele hun argumenten voor andere locaties. Voor hen is *Traiectum* te situeren in resp. Maastricht, Antwerpen en een locatie in Noordwest Frankrijk. Alle auteurs doen dit aan de hand van een (her)bevraging en (her)interpretatie van de bronnen en de literatuur aangevuld met archeologisch onderzoek.

In hoofdstuk 5 gaat Gerrit Hekstra op zoek naar sporen van de missiонерing van de Friezen ten tijde van Willibrord en Bonifatius. Hierbij

vertrekt hij van de archeologische en aardrijkskundige bronnen. De centrale vraag in zijn bijdrage is of beide heiligen wel ooit in Friesland zijn geweest. Volgens de auteur is dit zeer onwaarschijnlijk. De hele Bonifatius-traditie in Friesland, en in het bijzonder in de stad Dokkum, moet dan ook eerder als constructie dan als historisch feit worden gezien.

Het laatste hoofdstuk kaart de problematiek van zogenaamde 'vervalsingen' aan. Ad Maas en Paul van Overbeek trekken een aantal conclusies, gemaakt op basis van geschreven bronnen over het leven van Willibrord en Bonifatius, in twijfel. Bij uitbreiding stellen zij vragen bij zowat alle geschreven bronnen uit die periode. De auteurs pleiten ervoor deze bronnen in regel niet te vertrouwen zonder ze daarom totaal te verwerpen binnen het onderzoek. Dat is ook wat de redactie van het boek in haar slotconclusie onderschrijft. Zij pleiten voor een breed opgezette en interdisciplinaire geschiedenisbeoefening.

De redactie heeft met dit boek op een onbevangen manier enkele hypothesen willen voorstellen. Hierbij aansluitend doen zij een oproep aan andere onderzoekers om over deze hypothesen in discussie te treden. De reacties hierop zullen in belangrijke mate de relevantie van deze reeks 'Vergeten verleden' bepalen. Tot slot nog meegeven dat het boek sober is uitgegeven. De illustraties beperken zich voornamelijk tot kaarten. Deze zijn jammer genoeg niet altijd even kwaliteitsvol afgedrukt. De teksten zijn vlot geschreven en telkens voorzien van een voetnotenapparaat. Er is een uitgebreid register.

Maas, A., Jochems, J., Laenen, A., de Ridder, P. en Eloy, A. (red.), *Willibrord en Bonifatius. Waren ze ooit in Nederland? (SEM-reeks Vergeten verleden deel 1)*, Papieren Tijger/Mens & Cultuur Uitgevers, Breda/Gent, 2004; 135 blz.

Hundelgem, de Hundelgemse Steenweg en de Hundelgembrug

Prof. dr. M. Debackere

Schild Zwalm

Kaart Hundelgem

(1) Dankwoord: Bij het afsluiten van deze historische terugblik willen we heel wat mensen die bijdroegen tot de realisatie en het welslagen van dit werk oprecht danken. Dit zijn, naast het personeel van het Rijksarchief van Ronse, waaronder de conservator Mevr. B. Augustijn en de Heer Patrick Haeltest, de verantwoordelijke van de uitleendienst, de vele personen die uit interesse voor het thema, mij zoveel als mogelijk geholpen hebben om de inlichtingen en de documentatie te verschaffen, die de vraag naar de herkomst van de benaming Hundelgemse Steenweg zouden kunnen helpen oplossen hebben. Spijtig genoeg waren die niet steeds accuraat en overtuigend. In elk geval gaat mijn dank naar de Heer en Mevrouw Devroe-Van Den Noortgate, 't Latemsdal in Paulatem-Zwalm, voor de hulpvolle documentatie die ze mij bezorgd hebben. Ook de Heer N. Dierickx van de Dienst Toerisme der gemeente Zwalm wil ik in deze dank betrekken. Ten slotte gaat mijn dank naar de Heer Burgemeester B. Eeckhout en zijn Schepencollege die, na langdurig en fundamenteel overleg, mijn voorstel van het thema en het onderwerp van het monument, alsook de uitgave van deze brochure hebben gesteund.

Silhouet van het monument.

Inleiding (')

Hundelgem was vroeger een kleine onafhankelijke gemeente op de provinciale baan van Oudenaarde naar Aalst en werd in 1970-1971 een van de twaalf fusiegemeenten die het huidige Zwalm uitmaken. Net zoals voor bijna alle andere gemeenten, plande men ook hier, in het kader van het toeristische belang en de toeristische uitbouw die men aan Zwalm wil toekennen, de plaatsing van een bronzen gedenkteken. Net zoals bij de andere gemeenten moest dus voor Hundelgem een thema of onderwerp vooropgesteld worden, dat verbonden is met een bepaald historisch gebeuren of een feit of een dominante beroepsactiviteit, die kenmerkend is voor deze gemeente. In dat kader werd onze aandacht getrokken op de in Oost-Vlaanderen welbekende Hundelgemse Steenweg. Al lange tijd vroegen we ons af wat de juiste

historische betekenis is van deze naam. Waarom werd uitgerekend aan deze belangrijke weg, die vertrekt uit de rand van de grootstad Gent en eindigt op het grondgebied van een kleine buitengemeente zoals Hundelgem, dat grenst aan het naburige Velzeke, de naam Hundelgemse Steenweg gegeven? En waarom werd de naam Hundelgem zelfs aan een brug gegeven aan het begin van deze weg in Gent? Was de geschiedenis van deze steenweg verbonden aan de geschiedenis van Velzeke, dat historisch zeer belangrijk was in de Gallo-Romeinse tijd en er zelfs een soort knooppunt vormde op een drietal Romeinse heerwegen? We hebben geprobeerd een antwoord te vinden door allerhande historische bronnen en eigentijdse deskundige publicaties te raadplegen en bij bevoegde personen op het gebied van de streekgeschiedenis na te vragen, in de hoop dat dit antwoord een gewettigde en degelijke basis zou vormen voor het thema van het te plaatsen gedenkteken. We menen, achteraf beschouwd, dat de huidige Hundelgemse Steenweg met zijn geschiedenis en betekenis, als thema aanvaardbaar en historisch verdedigbaar is, en dat geldt niet zozeer voor de steenweg op zichzelf, maar vooral voor de activiteiten die inherent waren aan die steenweg.

Hundelgem

De naam Hundelgem is van Germaanse oorsprong. *Hundelinga Haem* betekent 'woning van de lieden van Hundelo'.⁽²⁾ De bewoning door de Franken wordt bevestigd door de vondst van Merovingische munten in de gemeente.⁽³⁾ De oudste vermelding van de naam dateert van 1295 met de schrijfwijze *Hundelghem*, later ook in de eerste helft van de 14de eeuw *Undelghem*.⁽⁴⁾ Het dorp is ongeveer 182 ha groot. De dominante teelt was graan. Overschotten konden zelfs op de markt te Gent worden verkocht. De oogst aan vlas was de helft te weinig voor de hoeveelheid die nodig was voor het spinnen en weven, want dit was eveneens een belangrijke bezigheid. Op een bepaald ogenblik waren er in het dorp vijftien weefgetouwen in gebruik. Het tekort aan vlas kocht men aan te Zottegem, te Lokeren en in het Land van Waas. De weefsels werden verkocht op de markten van Gent en Oudenaarde. De bevolking vertoonde ups en downs. Van 1395 met 210 inwoners over 1575 met 258, 83 in 1595, 200 in 1700, 393 in 1800, 565 in 1830 (het hoogste aantal) en 497 in 1961.⁽⁵⁾

De kerk is toegewijd aan Sint Amandus. De huidige neogotische kerk uit 1834 vervangt de vroegere laatromaans-vroeggotische kerk uit de 13de eeuw. Hiervan bleven enkel het koor en een deel van de beuk bewaard. In die tussenperiode onderging de kerk heel wat schade door storm, regen en godsdienstoorlogen en ook heel wat herstellingen en verbouwingen. Ze is met uitzondering van de bakstenen westzijde helemaal uit grote blokken Balegemse zandsteen opgetrokken. We

(2) GYSSELING

(3) DIERICKX

(4) VAN ISTERDAEL

(5) WINKLER PRINS ENCYCLO-
PEDIE VOOR VLAANDEREN

onderscheiden twee soorten Balegemse zandsteen in de kerk, grijzere onderaan, onregelmatiger van vorm en goudgele regelmatig bekapte steen daarboven. (6) De kerkparochie behoorde in de middeleeuwen tot het bisdom Kamerijk, aartsdekenij Brussel, dekenij Aalst, na 1559 tot het aartsbisdom Mechelen, thans tot het bisdom Gent.

De feodale staatsstructuren in de Zuid-Nederlanden van de 11de tot de 14de eeuw

Om bij de beschrijving van de geschiedenis van Hundelgem een beter inzicht te krijgen in de toen bestaande bestuursstructuren, willen we vooraf dieper ingaan op deze structuren in de Zuid-Nederlanden van de 11e tot de 14e eeuw. Het toenmalige Vlaanderen was een graafschap met feodale banden met het Franse Koningshuis en later ook met de Duitse Kroon, die beiden als leenheer fungeerden voor het leen Vlaanderen. Het kende dus een leenstelsel, ook feodaliteit genoemd. Het Graafschap Vlaanderen was onderverdeeld in meerdere gerechtelijke en administratieve omschrijvingen, kasselrijen of ook burggraafschappen (castellania) genoemd. Een kasselrij werd omschreven als een plattelandsdistrict van het Graafschap Vlaanderen en in oorsprong een gebied waarover een kasteelheer rechtsmacht uitoefende. Kasselrijen ontstonden in de 11e eeuw rondom de voornaamste grafelijke burchten die er het centrum van waren. Aan het hoofd stond een burggraaf (castellanus) namens de graaf. Vanaf het einde van de 12e eeuw werden de burggraven stelselmatig vervangen door baljuws (beheerders). Dit waren ambtenaren die door de landsheer of de heer van de heerlijkheid met de rechtspraak in een zekere landstreek belast werden. Ze werden bijgestaan door een meier of burgemeester, een groep wethouders of schepenen en een prater of politieman. (7)

De kasselrijen verdwenen in 1794 bij de inlijving van Vlaanderen bij Frankrijk. Zo was Hundelgem een heerlijkheid die ressorteerde onder de kasselrij Land van Aalst. Dit was één der belangrijkste kasselrijen van het Graafschap Vlaanderen. Het omvatte het gebied dat begrensd werd door de Schelde in het Westen en in het Noorden, het Hertogdom Brabant in het Oosten en het Graafschap Henegouwen in het Zuiden. Kortom het gebied tussen Schelde en Dender. Het werd in de 11e eeuw bij Vlaanderen gevoegd. (8)

Territoriaal bestond het Land van Aalst uit drie gebieden: vijf Baronieën, nl. Boelare, Gavere, Rode, Schorisse en Zottegem. Tot de Baronie van Schorisse behoorden naast Schorisse zelf, ook nog Mater, Elst, Rozebeke, St.-Blasius-Boekel, Welden, Zegelsem, Sint-Maria- en Sint-Kornelis-Horebeke; een groot aantal dorpen die rechtstreeks van de graaf of van andere Heren afhingen, zoals Hundelgem; de twee ste-

(6) DHANENS

(7) WINKLER PRINS VOOR VLAANDEREN

(8) WINKLER PRINS ENCYCLOPEIDIE VOOR VLAANDEREN

den Aalst en Geraardsbergen, vandaar ook officieel geheten *Land van de Twee Steden*.

De jurisdictie in de middeleeuwen was toegewezen aan twee instellingen: het leenhof en de schepenbank. (9) Het Leenhof was de als gerechtshof zetelende vergadering van alle vazallen van een bepaalde leenheer. De vazallen hadden militaire verplichtingen (*auxillium*) maar ook een raadgevende functie (*consilium*) door in het Leenhof als raadgevende rechters te zetelen. In het Graafschap Vlaanderen organiseerde de graaf als opperste leenheer zijn leenhoven per kasselrij. De schepenbank kende twee ontstaansperiodes: vooreerst de middeleeuwse territoriale schepenbank vermeld sedert de 11de eeuw en bevoegd over een kasselrij, daarnaast een reeks andere schepenbanken, scheppingen van vorsten, heren en abdijen die ontstonden vanaf het begin van de 12de eeuw. Schepenen (*scabini*) waren oorspronkelijk een college van, voor het leven gekozen, oordeelvinders, dat zijn ontstaan te danken had aan de hervorming van de Frankische gerechtelijke organisatie (768). Vanaf de 11de eeuw werden ze opgevolgd door de schepenbanken. Van oordeelvinders evolueerden ze tot rechters in de volle zin van het woord. Hun bevoegdheid strekte zich uit over het grondgebied van de kasselrij, de stad of de heerlijkheid. De schepenbank zetelde oorspronkelijk buiten onder één of meer bomen. Later gebeurden de zittingen in het schepenhuis - op de buiten in een herberg. De schepenen waren ook de bestuurders van steden, dorpen en heerlijkheden in Vlaanderen, met bevoegdheid over uitvaardigen van reglementen, financiën en openbare werken. De schepenbanken (vierscharen) waren de gewone rechtbanken tijdens het Ancien Régime, bevoegd voor alle burgerlijke geschillen en voor sommige strafzaken. De schepenbank was doorgaans samengesteld uit de meier (burgemeester) en 7 à 13 schepenen, op het platteland gerekruteerd uit de goeude klassen, grote boeren, grondeigenaars, nijveraars, notabelen en academici samen met de officier (landelijke politiemans of prater) en de griffier. Deze laatste was wellicht de meest ontwikkelde man uit de schepenbank, want hij hield de verslagen bij van de schepenzittingen, de gerechtszittingen, de vonnissen en de rekeningen van de ontvanger. Het was een vertrouwensman en zijn beroep was zeer winstgevend, alhoewel hij geen vaste wedde had, maar per prestatie gehonoreerd werd. De ontvanger was de man die effectief de rentes en pachten inde voor de Heer. Hij kreeg 5% op wat hij invorderde plus een vergoeding.

Historiek van de heerlijkheid Hundelgem

Vermoedelijk behoorde het dorp in de Karolingische tijd tot de bezittingen van de Abdij van Inde te Cornelimünster in Duitsland. Eeuwen later verkocht de abdij haar bezittingen in Vlaanderen. Een aantal hiervan,

(9) LAMBRECHT D. en J. VAN ROMPAEY

waaronder ook Hundelgem, werd verworven door het St.-Hermeskapittel van Ronse. Het kapittel van Ronse was patroon van de kerk. Tot het einde van het Ancien Régime werd de heerlijkheid Hundelgem in leen gehouden van het leenhof *De Grote Toren* te Zottegem⁽¹⁰⁾.

In zijn beschrijving van de heerlijkheid Hundelgem citeert Van Isterdael de namen van een reeks gekende Heren en Vrouwen van Hundelgem, met de jaartallen dat zij het bestuur over Hundelgem uitoefenden. Daaronder vermeldt hij als een der eersten, in 1350, Jan van Massemen, Heer van Eke en Hundelgem. Dierickx beweert dat het dorp in het bezit was van de familie *de Massines*.⁽¹¹⁾ Vraag is of dit de verfranste naam is voor *van Massemen*?

Verder blijkt er overeenstemming te bestaan tussen de beide bronnen. In het begin van de 16de eeuw werd Hundelgem overgedragen aan de familie Rym door het huwelijk van een zekere Barbara Claysonne de Waelbeke, Vrouwe van Hundelgem met Gerard Rym. Deze stierf in 1572, werd opgevolgd door Frans Rym († 1618) en later door zijn zoon Karel Rym († 1635).

De familie Rym werd uiteengejaagd. Zij bewoonde in Saksen het Kasteel Bysterfeldt, een naam die overgedragen werd op hun wapenschild door de afstammelingen. Na hun uitdrijving bouwde de familie Rym een woning nabij de Schelde in de omstreken van Hundelgem die *Rymghenesse*⁽¹²⁾ genoemd werd. De twee dochters Rym, Geertrude die huwde met Jan De Berch, Heer van Planques Schoonbroeck, en haar zuster Joanna Francesca, die Gillis van Waesberghe huwde, hadden samen het bezitrecht over Hundelgem, maar de eerste voor 2/3, de tweede voor 1/3. Uit deze beide huwelijken voerde opnieuw telkens een zoon het bestuur uit. Vooreerst was er Geeraert Floris De Berch (1662) voor 2/3, daarnaast Hyacynth Stanislas Van Waesberghe (° 1684 - † 1738) voor 1/3. In 1685 kocht Leonardus Franciscus Werrebroeck het deel van de eigendom van Geeraert Floris De Berch (2/3) af en in 1721 dit van Hyacynth Stanislas Van Waesberghe (1/3) zodat hij eigenaar werd van de volledige Heerlijkheid Hundelgem. In 1753 verkreeg Emanuel Vincent De Wilde, Heer van Erondegem en Ottergem het bezit. Later (1762) ging Hundelgem naar Baron De Norman. Daarna, tot aan de Franse Revolutie (1789), behoorde Hundelgem tot de Kasselrij van Aalst. Dit betekent dat de macht over de heerlijkheid en de inkomsten gedurende bijna 100 jaar verdeeld zijn geweest tussen twee heren volgens de verhouding 1/3 en 2/3, d.w.z. over een periode van drie jaar was de macht effectief in de handen van de ene gedurende twee jaar en daarna gedurende een jaar in de handen van de andere rechthebbende. Dus waren er feitelijk twee lenen, één voor 1/3 en één voor 2/3.⁽¹³⁾

(10) VAN ISTERDAEL

(11) DIERICKX

(12) nest of verblijf van Rym

(13) VAN ISTERDAEL. In een voetnota uit zijn publicatie vermeldt Van Isterdael nog volgende anekdote: "Op 22.10.1762 schenkt Emanuel Vincent De Wilde o.a. de Heerlijkheid Hundelgem aan zijn neef Charles Emanuel De Norman. Niettemin behoudt hij het vruchtgebruik en na zijn overlijden gaat dit vruchtgebruik eerst nog over op zijn zuster Marie-Joséphé De Wilde, douairière, Emanuel De Norman. Charles Emanuel De Norman bleef Heer van Hundelgem tot het einde van het Ancien Régime. Zijn zoon Joseph Justin De Norman kocht in 1794 de Heerlijkheid nadat een curator de goederen te koop had aangeboden tot verhaal van een belastingaanslag van Charles Emanuel De Norman (de vader). Charles Emanuel won het proces tegen zijn zoon Joseph Justin voor de rechtbank - "Tribunal Civil du Département de l'Escaut - vonnis 14.01.1797."

De Hundelgemse Steenweg - de Hundelgembrug

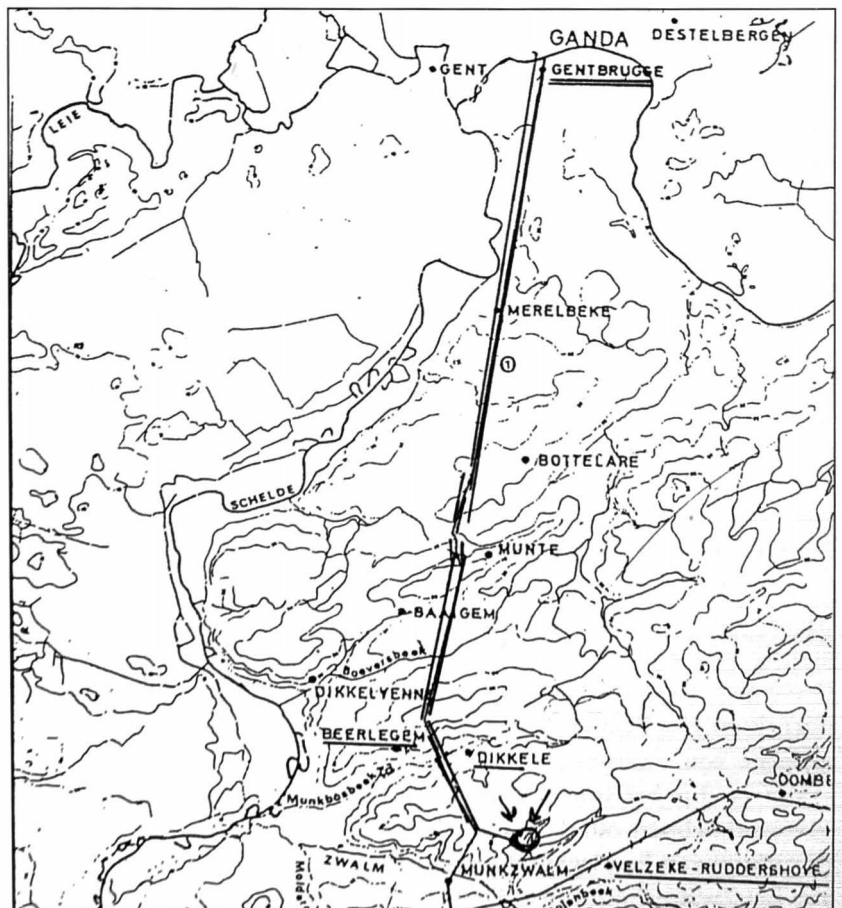
Aangezien Hundelgem en Velzeke aan elkaar grenzen en vanwege de grote bekendheid van Velzeke als knooppunt van enkele belangrijke heerwegen, zowel in noord-zuid- als in oost-westrichting, kunnen we ons de vraag stellen of de Hundelgemse Steenweg geen deel uitmaakte van het netwerk van de heerwegen in West-Europa en dan meer concreet als uitvalsweg van Gent naar dit netwerk toe. Deze Hundelgemse Steenweg start volgens de wegenkaart van de stad Gent op Ledeberg, ter hoogte van de Hundelgembrug, de Keizersvest en de Schelde en loopt verder over het grondgebied van de gemeenten Gentbrugge, Merelbeke, Bottelare, Munte, Baaigem, Dikkelvenne, Dikkele, Beerlegem en Hundelgem tot aan de grensscheiding met Velzeke.

Toevallig vonden we in een krantenknipsel van woensdag 11/donderdag 12 mei 1994 een bericht over het herstel van de Hundelgembrug. Zelfs op de stadskarta van Gent vonden we deze benaming niet terug, maar nader onderzoek leverde op dat deze brug over de Franse Vaart loopt. Deze Franse Vaart kronkelt parallel met de Schelde ter hoogte van de Keizersvest, een kleine waterloop die dateert uit het einde van de zestiende eeuw toen men de stadsversterkingen bouwde tussen de St.-Lievens- en de Keizerpoort. De brug zelf werd aangelegd in de 18de eeuw en ze was gemonteerd met klinknagels en versierd met smeedijzeren leuning en gietijzeren consoles in de vorm van leuvenkoppen op de randliggers. Ze verbond vroeger de gemeente Ledeberg met de St.-Lievenspoort en de huidige Pynaertkaai met het begin van de Hundelgemse Steenweg. De naam van deze brug bewijst nogmaals de historische betekenis van de gemeente Hundelgem t.o.v. het verkeer vanuit Gent in de richting van Zuid-Oost-Vlaanderen en het belangrijke verkeersknooppunt Velzeke. In de hoop op de vraag, of de Hundelgemse Steenweg inderdaad rechtstreeks of onrechtstreeks deel uitmaakte van het netwerk der heerwegen in Oost-Vlaanderen, een historisch wetenschappelijk antwoord te bekomen, hebben we een reeks onderzoeken uitgevoerd naar bronnen en publicaties die speciaal aandacht besteed hebben aan de geschiedenis en de beschrijving van de heerwegen. Hiervoor konden wij steunen op de wetenschappelijke studies en opzoekingen van de Heer Mark Rogge, conservator van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Velzeke.

Beschrijving van dit wegennet

In een eerste studie worden door Rogge vijf dominante wegen opgesomd: ⁽¹⁴⁾ weg 1 liep van Lyon zuidwaarts naar de havenstad Marseille, weg 2 liep zuidoostwaarts vanuit Arles naar Rome en was bekend als de Via Aurelia; weg 3 liep oostwaarts over de kleine St.-Bernardspas naar Aosta; weg 4 verliep westwaarts naar de Atlantische kust tot in

Bordeaux, weg 5, voor ons onderzoek de belangrijkste weg, liep in de noordelijke richting over Chalons-sur-Saône naar Langres en daar splitste hij noordoostwaarts over Metz-Trier tot Mainz en Keulen en noordwestwaarts naar Reims, waar opnieuw een splitsing gebeurde, enerzijds naar Boulogne en anderzijds de belangrijke verkeersas naar Bavay. De plaats Bavay is in het kader van onze bespreking over het wegennet naar Vlaanderen toe een zeer belangrijk wegennooptpunt. Het was tevens de hoofdplaats van de Civitas Nerviorum (Nervië). Vanuit deze plaats straalden stervormig een zevental rechtlijnige wegen uit - kenmerkend voor Romeinse heerwegen. Van deze zeven waren er twee van belang voor onze studie: de weg van de Kanaalkust naar de Rijn die over Velzeke liep naar Tongeren en verder aansluiting gaf op de weg Bavay-Keulen; voornamelijk de weg vanuit Bavay over Blicquy naar Brakel en Velzeke met een afsplitsing in Brakel naar Gent-Destelbergen. Het is juist over deze weg dat de vraag kan gesteld worden of hij of een deel van zijn traject niet de basis is van de huidige Hundelgemse Steenweg. We hopen hierover al dan niet uitsluitsel te bekomen door de studie van enkele verdere publicaties.

Tekening van wegentraject overgenomen uit de studie van Rogge.

De weg Bavay-Blicquy-(Neder)brakel -Gent

Dezelfde auteur concentreert zich in een andere publicatie vooral op Velzeke, ⁽¹⁵⁾ dat hij beschrijft als een belangrijke Gallo-Romeinse nederzetting, die uit drie kernen bestond: een centrale die de belangrijkste was, een zuidwestelijke kern nr. 2 op ongeveer 1 km van de eerste en een derde kern ten noordoosten ervan. In tegenstelling met de algemene bewering dat deze nederzetting zich zou ontwikkeld hebben op het kruispunt van twee heerwegen, deze van Hofstade-Velzeke-Kortrijk en deze van Bavay-Blicquy-Nederbrakel (Velzeke) naar het noorden, beschrijft hij deze zienswijze als verkeerd. Het is vooral aan deze laatste weg dat hij de aandacht wijdt in zijn studie.

De weg Bavay-Blicquy-Nederbrakel-Gent vertoont een rechtlijnig tracé dat nog goed bewaard is tot op de grens Zegelsem-Nederbrakel (aan de Hayershoek). Over het verder verloop van deze weg bestaat er evenwel discussie. Een eerste groep meent dat vanaf deze grens de weg verder verloopt over de westelijke heuvelruggen van de Zwalmvallei, namelijk de gemeenten Elst, Rozebeke, St.-Blasius-Boekel en Munkzwalm, verder over Beerlegem, Dikkelvenne, Munte, Merelbeke, Gent, dus ongeveer het verloop van de huidige Hundelgemse Steenweg. Dit verloop volgt grotendeels de nog bestaande weg van Nederbrakel naar Gent. Een tweede groep trekt de weg van de grens Zegelsem-Nederbrakel door tot de gemeente Velzeke-Ruddershove, maar voor deze weg bestaat er geen enkel bewijs. Het tracé, zoals door de auteurs uit de eerste groep voorgesteld, werd bewezen door archeologisch onderzoek en valt dus grotendeels samen met de huidige weg van Nederbrakel naar Gent. Zo is er toch een indicatie dat de Hundelgemse Steenweg via de grens Hundelgem-Velzeke historisch een verbinding zou gehad hebben met het netwerk van de Romeinse Heerwegen naar Velzeke.

Op oude kadasterkaarten wordt de "Atschen Herreweg" vermeld als de gemeentegrens tussen Rozebeke en St.-Blasius-Boekel. Ten noorden van Munkzwalm wordt het verloop veel rechtlijniger en doorkruist de weg het grondgebied van de gemeenten Dikkele, Beerlegem, Dikkelvenne, Baaigem, Munte, Bottelare, Schelderode, Merelbeke, Gentbrugge. Hij zou geëindigd zijn tussen de St.-Baafskouter te St.-Amandsberg en de plaats Eenbeekeinde te Destelbergen. Anderen leggen de weg niet rechtstreeks over het grondgebied van Dikkele en Beerlegem naar Dikkelvenne (dus een soort van ontwijken van de dorpskom van Beerlegem) maar wel langs Beerlegem Dorp (dit weggedeelte zou evenwel slechts dateren van het begin der 18e eeuw). Wanneer dus het traject zoals uitgestippeld inderdaad de basis zou gevormd hebben van de Hundelgemse Steenweg dan zou deze niet de dorpskom van Beerlegem doorkruist hebben maar afgebogen hebben aan het Zwalmshoofd over Dikkele, Beerlegem naar Dikkelvenne om

verder de huidige weg (de Hundelgemse Steenweg) naar Gent teervoegen.

Geschiedenis van de Chaussée Brunehaut

In zijn laatst geciteerde artikel wordt door Rogge inderdaad een paar maal de naam Chaussée Brunehaut vermeld. Hij nam deze benaming over voor de bestaande Kleistraat op de grens Zegelsem - Nederbrakel die op deze plaats een noordwestelijke knik van 33° maakt ten opzichte van de bestaande *Chaussée Brunehaut* (Zie bovenstaande figuur). Aan de hand van verschillende bronnen hebben we getracht de betekenis te vinden voor wat in de geschiedenis de Chaussée Brunehaut genoemd wordt. ⁽¹⁶⁾ De naam is afgeleid van de Merovingische koningin Brunehilde. ⁽¹⁷⁾ Ze was de dochter van de koning der Westgoten, Atanagildo en ze huwde in 566 Sigibert, Koning van Austrasië. ⁽¹⁸⁾ Zij werd gedood in 613 door Clotarius II.

Reeds in de eerste eeuwen na Christus waren de Romeinen de bouwers van een groot wegennet, dat al de door hen overwonnen bezette gebieden doorkruiste, met als grootste bedoeling een voor die tijd snelle verplaatsing van hun bezettingslegers te hebben. De Via Francigena, ontstaan in 177 na Christus, is een Romeinse Heerweg die Frankrijk met Rome verbond doorheen Bourgondië. De Chaussée Brunehaut was er een deel van. Het werd ook een voorname bedevaartsweg die onder meer Canterbury (in Engeland) met Rome verbond. Deze Via Francigena bestond voor een groot deel uit lange rechtlijnige baanstukken. Doorheen Artesië, Picardië en Bourgogne werden ook deze stukken Chaussée Brunehaut genoemd. Finaal werden zeker in Frankrijk alle middeleeuwse heerwegen als Chaussée Brunehaut beschreven, zelfs wanneer ze maar stukken of gedeelten van Romeinse oorsprong bevatten. Ook de hoger vermelde Romeinse heerwegen in onze gebieden kregen deze naam toebedeeld. Dit bewijst nogmaals dat aan de heerwegen in Vlaanderen, Brabant en Henegouwen een vroege historische oorsprong en een grote betekenis kunnen toegeschreven worden.

Elke heerweg was ingedeeld in verschillende zones. Kenmerkend voor elke zone waren: een eigen administratie onder toezicht van een prefect (*praefectus*); een eigen veldwachterkorps voor bewaking; een eigen toezichtdienst; om de 10 mijlen (= 14,81 km) was er een wisselplaats of *mutatio* d.i. de afstand die een koerier in 1 uur moest afleggen; om de 30 mijlen (= 45 km) was er een statio of mansio met logeerkamers, stalling voor wisselpaarden en rijuigen en een smidse en wagensmid voor herstellingen.

Kenmerkend voor een Romeinse heerweg is dat de weg rechtlijnig verloopt en ongeveer een breedte heeft van 5 à 5,25 m. Afwijkingen van

(16) FORTIN, LESTOQUOY, CASELLI

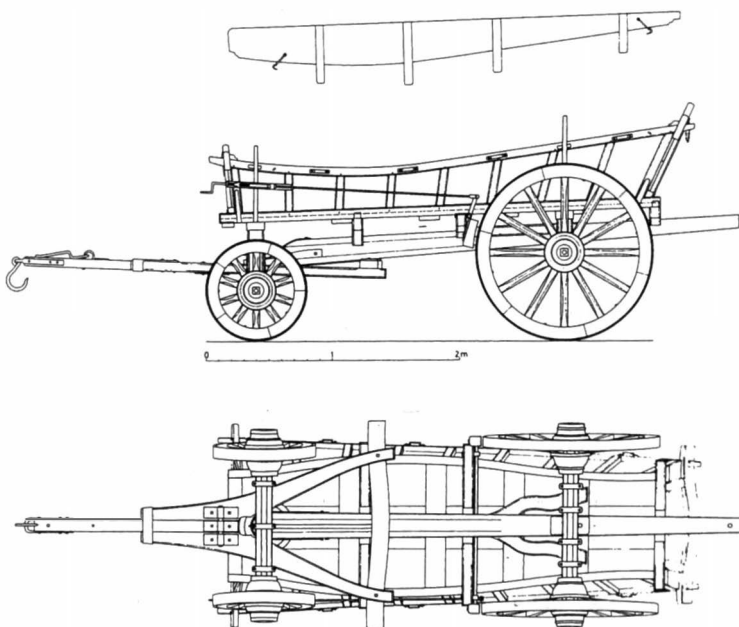
(17) Brunehaut die in Bourgondië het regentschap waarnam voor haar jeugdige zoon THEODORIC (THIERRY)

(18) Austrasië was een Frankisch koninkrijk afkomstig van de verdeling van het koninkrijk van Clovis I (465 - 511), koning der Franken vanaf 481. Hij bekeerde zich tot het christendom door het doopsel te ontvangen van de heilige Remigius, Bisschop van Reims. Austrasië was het land der Austrasiërs of de Franken van het Oosten en stemde overeen met de bekkens van de Maas, de Moezel en de Beneden Rijn. Het grensde in het zuiden aan Neustrië en Bourgondië, twee koninkrijken eveneens afkomstig uit het koninkrijk van Clovis I. Op een zeker ogenblik strekte het zich uit van de Noordzee via het oosten tot aan de Middellandse Zee. Zowel Reims als Metz zijn op hun beurt hoofdstad geweest. (I.A. LORRAINE - Histoire - LE ROYAUME d'AUSTRASIE - 482)

de “recht-door”-banen werden aangetroffen bij belangrijke topografische hindernissen. De Romeinse wegebouwers zochten bij voorkeur de droge zuiderhellingen van bergkammen op en hadden een afkeer van drassige gebieden en onstabiele bodems. Bij de doortocht van een vallei maakte de weg dan ook vaak een bocht in de richting van de hoger gelegen droge valleirand. Dit is onder meer het geval voor een 5 km lange strook van de verkeersas Bavay-Blicquy-Velzeke tussen Brakel en Velzeke wegens het valleienstelsel van de Zwalm op de grens tussen Brakel en Zwalm.

Ontwerp en thema van het bronzen monument

Uit de voorgaande uitgebreide literatuurcompilatie over de structuur en het karakter van het historische wegennet in onze West-Europese gebieden blijkt dus ook de Hundelgemse Steenweg daarin een rol gespeeld te hebben, al was het niet onder die naam. Was het misschien niet ten volle een weg die het karakter had van een heerweg, toch blijkt het historisch niet uitgesloten dat minstens bepaalde gedeelten van de huidige weg een stuk Romeinse heerweg als basis hadden. Vooral de onmiddellijke nabijheid van zijn eindpunt in Hundelgem bij het knooppunt Velzeke hebben van deze weg een onderdeel van het heerwegennet gemaakt. Van wanneer zijn naam dateert en door wie die gegeven werd hebben we vruchteloos trachten te achterhalen. Volgens bepaalde bronnen zou een stuk ervan zelfs de Gentse weg genoemd geweest zijn. In elk geval van waar zijn oorsprong ook mag gekomen zijn, het blijft voor de gemeente Hundelgem een historische eer en een

Zijaanzicht wagen uit Devliegheer, L. Landelijk en Ambachtelijk leven.

uitstraling dat de weg haar naam draagt en het zou wenselijk zijn dat dus deze naam verbonden wordt met het bronzen gedenkteken. Maar, "DE" Hundelgemse Steenweg op zichzelf is zeker geen geschikt en illustratief object om in het bronzen beeld voorgesteld te worden. Wel kan er gebruik gemaakt worden van de uitbeelding van bepaalde activiteiten die met de heerwegen verbonden waren. Oorspronkelijk aangelegd voor leger- en militaire doeleinden, werden ze vlug volledig ingeschakeld in het post- en goederenverkeer per koets of per wagen. Aangezien het hier meestal grotere afstanden betrof, dienden op regelmatige afstanden rustplaatsen voorzien te worden waar de reizigers eten en onderdak konden vinden, waar de vermoeide paarden konden gevoederd en uitgewisseld worden tegen frisse uitgeruste paarden en waar desnoods herstelwerken aan de rijtuigen en ander tuig konden worden uitgevoerd.

Reliëf met een carruca, een veel gebruikte reiswagen. Musée Calvet Avignon

Zo bleken er om de 40 à 50 km (de afstand van een dagreis) dergelijke halten, ook mansio's genoemd, ingeplant te zijn. Een mansio, afgeleid van het Latijn manere (verblijven, de nacht doorbrengen) was bedoeld voor de rust en de voeding van de reizigers. Daarnaast omvatte een mansio één of meerdere mutationes. Dit waren bijgebouwen die onderdak verschaften aan de paarden die verwisseld werden of die een zekere tijd moesten uitrusten. ⁽¹⁹⁾ Eigenlijk waren deze dus een soort voorgangers van de restaurants, pompstations en motels die we nu kennen langs onze autowegen. Een belangrijke activiteit was dus het herstel van de voertuigen. Dat gebeurde in de wagenmakerij of de smidse. In de oude tijd waren de rij- en voertuigen karren of wagens uit hout gemaakt. Een mooie beschrijving over de wagenmakerij vindt men terug in het werk van Devliegheer. ⁽²⁰⁾

(19) SMITH
(20) DEVLIEGHER

L. Devliegheer (p. 251): Kar met meerplankswielen. Romeinse mozaïek (4de eeuw) Piazza Armerina (Sicilië).

L. Devliegheer (p. 253): De wagenmaker boort met een schoeper het naafgat van een wiel. J. en C. Luiken, Het Menselyk Bedrijf, 1694.

Een wagen bestaat uit een onderstel op vier wielen en daarop een wagenbak. De belangrijkste en moeilijkst te maken onderdelen van de wagen zijn de wielen. Aan de eeuwenoude werkwijze om de wielen te maken veranderde niets over de eeuwen heen. Het wiel bestaat uit een centraal deel, de naaf, waar de spaken ingeklopt worden. Boven op deze spaken komen dan de velgen en op het zo afgewerkte wiel werd een ijzerbeslag - hoepel - aangebracht. Hoewel de Romeinen reeds de ijzeren velgband kenden, zou het toch tot de 19de eeuw duren vooraleer in onze gewesten ijzeren hoepels omheen het wiel algemeen in voege kwamen. Voordien werden ijzeren bandsegmenten op de velgen genageld. Wanneer tijdens het traject herstelwerken dienden uitgevoerd te worden, dan betrof het meestal de wielen of het beslag omdat juist die delen zeer sterk onderworpen waren aan sleet op de slechte wegen. Het is deze activiteit van de wagensmid/wagenmaker die in het brons van het standbeeld verwerkt wordt. Met in de achtergrond een bas-reliëf van een wagen, staat vooraan en centraal een wagensmid die bezig is een wiel te herstellen. Op de arduinen sokkel van het monument worden volgende teksten aangebracht of uitgebeeld:

ODE AAN HUNDELGEM en de HUNDELGEMSE STEENWEG
 ALLE WEGEN LEIDDEN NAAR ROME,
 OOK DE HUNDELGEMSE STEENWEG
 DE WAGEN (MAKER) (SMID).

Slot

Op onze zoektocht naar geschikte onderwerpen en thema's voor de voorziene plaatsing van de bronzen monumenten, die gepland is in elk van de twaalf fusiegemeenten van Zwalm, was het de beurt aan Hundelgem. Hundelgem, een onooglijk klein dorp op de drempel van de Vlaamse Ardennen, waarvan het bestaan en de naam vermoedelijk maar bij weinig Vlamingen bekend is, ware het niet dat zijn naam terug te vinden is op alle wegenkaarten van Vlaanderen, als toponiem van een belangrijke verkeersweg, namelijk de Hundelgemse Steenweg. Deze kilometers langgerekte weg, die Gent kent als startpunt en Hundelgem als eindpunt, loopt onder dezelfde benaming over het grondgebied van minstens een zevental gemeenten en blijkt in zijn ontstaan van historische betekenis geweest te zijn. Zijn rol in het wijdvertakte wegennet van Romeinse heerwegen in Vlaanderen valt niet te betwijfelen. Archeologische vondsten en reconstructies laten toe te besluiten dat hij, alhoewel misschien niet totaal, maar toch zeker voor een groot stuk, een Romeinse heerweg als basis kent. Dit feit alleen reeds was voldoende om deze steenweg als thema voor de aanmaak van het bronzen gedenkteken voorop te stellen.

Omdat zoveel mogelijk - zoals ook in de andere deelgemeenten - naar de uitbeelding van een uitgesproken beroepsactiviteit als onderwerp

gezocht werd, viel de keuze hier op een beroepsactiviteit die nauw verbonden was met het dagelijkse leven langs de heerwegen, namelijk dit van de wagensmid. Het was immers bekend dat op het traject van een heerweg verschillende rustplaatsen, mansio's met mutationes, voorzien waren voor de reizigers en hun lastdieren. Ook het gebruikte materiaal vereiste regelmatig herstel en onderhoud wat inherent was aan deze rustplaatsen. Vandaar de ode aan de Hundelgemse Steenweg waarvan kan getuigd worden dat ook deze, zoals vele andere wegen naar Rome leidde en waarin centraal de wagen en de wagensmid hun betekenis hadden.

LITERATUUR

CASELLI, G., *La Via Francigena, autrement dit la Chaussée Brunehaut, Le canton d'Houdain à travers les Siècles*, 1946.

DIERICKX, N., *Zwalm het Twaalfdorpenparadijs*, 2002, Uitg. Dienst Toerisme Zwalm

DEVLIEGHER, L., *Landelijk en Ambachtelijk Leven*, Provinciaal Museum Beernem, 1995, Brugge.

DHANENS, E., *Inventaris van het Kunstpatrimonium - Hundelgem - Kanton St. Maria-Horebeke* - pp. 67-76 - 1972 - Uitg. Provinciaal Bestuur Oost-Vlaanderen - GENT.

FORTIN, A., *Les grandes voies de communication du premier Millénaire - La Chaussée Brunehaut, Le canton d'Houdain à travers les Siècles*, 1946.

GYSSSELING, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland- Deel 1 A-L* - Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek, 1960.

LAMBRECHT, D. en VAN ROMPAEY, J. *De Staatsinstellingen in het Zuiden van de 11e tot de 14e eeuw- Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel 3, Middeleeuwen*, 1982, Uitg. Fibula-Van Dishoeck, Haarlem.

LESTOQUOY, M., *L'étrange Histoire de la Chaussée Brunehaut - Arras au temps jadis*, 1946.

ROGGE, M., (1), *Het wegennet van de Romeinen in Gallië en Germanië*, *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 2004, 53, pp. 174-177.

ROGGE, M., (2), *Een bijdrage tot de studies van het Gallo-Romeinse wegennet in de streek tussen Schelde en Dender*, *Kunsttijdschrift Helinum*, XI, 1971, pp. 125-153.

SMITH, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, p. 729, 1875, Uitg. John Murray, London.

VAN ISTERDAEL, H., *De Archieven van het Leenhof (1609-1716) en de Schepenbank van Hundelgem (1506-1800)*, 2001, R.A.R., Inventaris nr. 35.

WINKLER PRINS ENCYCLOPEDIË voor VLAANDEREN - 1974 - Elsevier Sequoia - Band 1.

WINKLER PRINS ENCYCLOPEDIË voor VLAANDEREN - 1974 - Elsevier Sequoia - Band 3.

Archiefbank Vlaanderen: een digitale gouden gids van private archieven

Archiefbank Vlaanderen realiseert een duurzaam register van de Vlaamse private archieven. Het is in feite een 'gouden gids' van archieven, voor iedereen raadpleegbaar op het internet. Het register bevat beschrijvingen van archieven van personen, families en private organisaties. Archiefbank toont niet de documenten zelf of hun inhoud, maar bevat per archief informatie over het soort documenten dat het archief bevat, de raadpleegbaarheid, de datering, de omvang, de wijze van ontsluiting, eventuele contactpersonen enz. Via www.archiefbank.be kan elke geïnteresseerde surfen naar de zoekschermen van het register. Momenteel telt Archiefbank meer dan 3.000 archiefbeschrijvingen die raadpleegbaar zijn door het grote publiek. Dat is uiteraard slechts een deel van de in Vlaanderen bewaarde private archieven. Archiefbank is dus een project in opbouw. Voor de verdere invulling wordt nauw samengewerkt met de Vlaamse archiefinstellingen, de bibliotheken en musea, de academische wereld, de volkskundige en genealogische verenigingen, de koepelorganisaties uit de erfgoedsectoren én met het brede publiek.

Beschikt u over archivalisch materiaal, hoe klein ook, dat in aanmerking komt voor registratie in Archiefbank? Heeft u weet van een interessante collectie die bewaard wordt bij een particulier? Beheert u het archief van een (lokale) vereniging? Neem dan contact op met Archiefbank. U kan gebruik maken van het aanmeldingsformulier op de website (<http://www.archiefbank.be/41aanmeldingsformulier.htm>) of u kan contact nemen via onderstaande coördinaten.

Archiefbank Vlaanderen
Bagattenstraat 174
9000 Gent
tel: 09/224 00 79
fax: 09/233 67 11
info@archiefbank.be
www.archiefbank.be

Personalia en samenvattingen

Een klompenrookkot uit Vrasene (laatste kwart van de negentiende eeuw)

Robert Nouwen en Luc Frenken
Bilzersteenweg 29B, 3700 Tongeren
Rederijkersstraat 14/4, 3500 Hasselt

Samenvatting

De klompenmakerij was in Vlaanderen een familiale bedrijvigheid, die teloor is gegaan door de mechanisering na de Eerste Wereldoorlog en het gebruik van ander schoeisel. In 2005 verwierf het Provinciaal Openluchtmuseum te Bokrijk een klompenrookkot uit Vrasene. Het gebruik en de verspreiding van dergelijke bedrijfsgebouwen was tot op heden niet wetenschappelijk onderzocht. Het artikel geeft een gedetailleerde beschrijving van het gebouwtje, opgemaakt naar aanleiding van de afbraak en demontage ervan. Uit de analyse is gebleken dat het hier niet, zoals initieel gedacht, om een klompenmakersoven gaat, waarin klompen versneld gedroogd werden, maar wel degelijk om een klompenrookkot. Buiten het kleuren van de klomp diende een dergelijke oven in de eerste plaats om door inwerking van de teerdeeltjes in de rook de klomp vochtbestendig te maken. Ten slotte belicht deze bijdrage de historische en economische context van het klompenmakersambacht.

Abstract

The clogging industry was a typical cottage industry in Flanders, which became obsolete as a result of the mechanisation after the first World War and the use of different footwear. In 2005 the Provinciaal Openluchtmuseum at Bokrijk was donated a smoking shed for clogs. As the use and spread of this kind of industrial building have not been scientifically studied, this article offers a detailed analysis of the disassembly of the building on the occasion of its transfer. The building appears not to be a clog drying oven, but a real smoking oven used to waterproof clogs by weathering them in a tar rich smoky environment. A vivid picture of the history of the clogging industry and the economic circumstances concludes the article.

***De Limburg-identiteit in de actualiteit.
Op zoek naar de homo Limburgensis***

Jos Van Thienen
Vorsterweg 10, 3980 Tessenderlo

Samenvatting

Deze bijdrage behandelt het ontstaan van groepsidentiteit als het resultaat van interactie tussen het eigene en het andere. Met Limburgers wordt vaak de spot gedreven, want ze zijn dom, achterlijk en traag. Ze behoren eigenlijk tot een andere menselijke soort. Gedrag en kenmerken van de *homo limburgensis* wijken af van die van de gemiddelde Vlaming of Belg. De Limburger op zijn beurt speelt in op dit vervreemdende anderszijn en puurt er een eigen identiteit uit. Vaak zal hij daarin overdrijven en dit uitspelen tegen de heersende en door de anderen opgedrongen perceptie.

Abstract

This article deals with the construction of group identity as the result of the interaction between self and other. People living in the Belgian province of Limburg are often ridiculed and stereotyped as dumb, backward, slow. Limburg-bashing seems to be a national sport in Flanders. The Limburgers, as they are called, are often regarded to belong to a different species. In everyday speech the behaviour and the personality traits of *the homo Limburgensis* are considered to be deviant from those of the average Fleming or Belgian. The Limburgers, in their turn, derive a sense of identity from this ongoing process of *othering*. They often exaggerate their feelings of *belonging* and play them off against the prevailing images perceived and constructed by others.

De Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw (KBOV) is opgericht in 1926 met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. Zijn belangrijkste verwezenlijkingen zijn: het oprichten van het tijdschrift *Oost-Vlaamse Zanten* en de Volkskundige Bibliotheek in 1926; de oprichting van het Museum voor Volkskunde (nu Huis van Alijn) in Gent in 1927; de organisatie van de Kantwerkclub Sint-Katelijne sedert 1969 en de Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen sedert 1983. (Zie: <http://users.telenet.be/kbov/>)

Contact KBOV: Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen) tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@telenet.be

Volkskunde West-Vlaanderen vzw (VWV) is in 1936 opgericht als de Bond van de West-Vlaamse Volkskundigen (BWV) met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. De BWV lag aan de basis van het Museum voor Volkskunde in Brugge en publiceert sedert 1937 de volkskundige almanak / jaarboek 't *Beertje*. Sedert 1937 werd ook het blad *Beertje - Mengelmaren* uitgegeven. (Zie: <http://www.volkskunde-west-vlaanderen.be>)

Contact : Danny Vanlooce, Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek, tel. 050-36 16 09 - e-mail: danny@volkskunde-west-vlaanderen.be

Het Huis van Alijn in Gent

Kraanlei 65, 9000 Gent (tel. 09-269 23 50; fax 09-269 23 58; e-mail: huis.alijn@gent.be; www.huisvanalijn.be).

Openingsuren: elke dag open van 11u tot 17u (op zondag vanaf 10u); gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), 1 januari en 25 december. Het museum is ook gesloten de dinsdag na de Gentse Feesten.

Het Museum voor Volkskunde in Brugge

Balstraat 43, 8000 Brugge (correspondentieadres: Dijver 12, 8000 Brugge; tel. 050-44 87 64; fax 050-33 54 89; e-mail: volkskundemuseum@brugge.be; <http://www.brugge.be/musea>).

Openingsuren: elke dag van 9.30u tot 17u; gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), O.-L.-H.-Hemelvaart namiddag, 25 december en 1 januari.

Het Museum voor de Oudere Technieken in Grimbergen (MOT)

Guldendal 20, 1850 Grimbergen (tel. 02-270 81 11; fax 02-270 09 83; e-mail: info@mot.be; <http://www.mot.be>).

Openingsuren: afdeling Guldendal elke werkdag van 9u tot 17u; afdelingen Guldendal, Liermolen en Tommenmolen weekends en feestdagen van april tot en met september van 14u tot 18u. Gesloten tussen Kerst en Nieuwjaar.

Het Volkskundemuseum in Antwerpen

Gildekamersstraat 2-6 (achter het stadhuis), 2000 Antwerpen (tel.: 03-220 86 66; fax 03-220 83 68; e-mail: volkskunde.museum@stad.antwerpen.be; <http://museum.antwerpen.be/volkskunde>).

Openingsuren: elke dag van 10u tot 17u.

Gesloten op maandag (behalve Paas- en Pinkstermaandag). Gesloten op 1 en 2 januari, 1 mei, Hemelvaartsdag, 1 en 2 november, 25 en 26 december.